त्रिरत्न

त्रि–रत्न

Tri-Ratna

प्यलापौ

"बुद्ध शिक्षा संस्कृतिको संरक्षण, सम्बृद्धि बौद्ध समाजको संवर्द्धन"

बौद्ध विहार संघ

अक्षेश्वर महाविहार

पुच्व, यल

हिरण्यवर्ण महाविहारको आयोजनामा सम्पन्न हुने
इतिल्हने सम्यक महादान पर्वको उपलक्ष्यमा
सम्पूर्ण नेपालीहरूमा हार्दिक शुभकामना
ब्यक्त गर्दछौं ।
प्रो. बोधिरत्न शाक्य
मो.: ९८५१०५४३१८
९८०११६६००२
DOOSAN
रोडा दुङ्गा, चिप्स, माटो, कटीङ दुङ्गाहरु
चाहिएमा सम्पर्क राख्नु होला ।
पनौती रोडा ढुंगा उद्योग प्रा. लि.
कुशादेवी, रोसी, पनौती नं.पा.–१५, काभ्रे

"बुद्ध शिक्षा संस्कृतिको संरक्षण, सम्बृद्धि बौद्ध समाजको संवर्द्धन"

त्रि-रत्न

प्यला–पौ

दँ : १ ल्या : २ बु.सं. २५६३ ने.सं. ११४० चिल्ला २०७६ फागुण

संरक्षक
बौद्ध विहार संघ
नानीकाजी शाक्य
नायो

संयोजक/सम्पादक
गौतममुनि बज्राचार्य

सम्पादक मण्डल
चन्द्रबहादुर शाक्य
सानुमान बज्राचार्य
पुष्पराज बज्राचार्य

ग्वहाली
अनिलबीर बज्राचार्य
मिलन शाक्य
ज्ञानेन्द्र शाक्य
खेमराज शाक्य
सुरेन्द्रकुमार शाक्य
विश्वास बज्राचार्य
सन्दिरा बज्राचार्य
बुद्धलक्ष्मी शाक्य

देवः किपा
सानु राज शाक्य

मुद्रक
राजमति प्रेस
फोन : ५५३४५२७

पिकाक
बौद्ध विहार संघ, यल
अक्षेश्वर महाविहार
पुच्व, यल ।
फोन : ५५२७६७०

धम्मपीति सुखं सेति, विप्पसन्नेन चेतसा ।
अरियप्पवेदिते धम्मे, सदा रमति पण्डितो ।।

धम्मपद

धर्मपान याइम्ह सुखपूर्वक द्यनी, प्रसन्नगु मनम्ह ।
आर्य प्रवेदित धर्मय् सदां लय्ताइ पण्डित ।।

शिक्षां रक्षितुकामेन चित्तं रक्ष्यं प्रयत्नतः ।
न शिक्षा रक्षितुं शक्या चलं चित्तमरक्षता ।।

बोधिचर्यावतार

शिक्षायात रक्षा यायेगु इच्छा दुम्हेसिनं चित्तयात रक्षा यायेमा ।
चित्तयात बसय् मतसे शिक्षाया रक्षा यायेगु असम्भव खः ।

समाहितो यथाभूतं प्रजानातीत्यवदन्मुनिः ।
शमाच्च न चलेच्चित्तं बाह्यचेष्टानिवर्तनात् ।।

शान्तिदेव

समाहित जुगु चित्तं यथाभूत ज्ञान खनी धका भगवान् धया विज्यात ।
चित्तयात बसय दये धुंकुपिन्सं जक यथाभूत ज्ञान प्राप्त याइ ।

सम्पादकीय

नेपा:देया लुम्बिनीइ जन्म जुया बिज्याम्ह सिद्धार्थ गौतम बुद्ध गयाया बोधीवृक्षया क्वय बोधीज्ञान लाभ याना बिज्याना जगत हितया लागि थम्ह प्राप्त बिज्यागु बोधिज्ञान भिक्षुगण पिन्त धर्मचक्र प्रवर्तन याना देशना याना बिज्यागु ज्ञान हे बुद्धधर्मया नामं प्रख्यात जुल । वहे बोधीज्ञान यात अनुसरण याना बिज्यापिं भिक्षु भिक्षुणि, उपासक उपासिका पिन्त संघया नामं सम्बोधन याना व:गु जुल । थथे वसपोल बुद्ध, वसपोलं देशना याना बिज्यागु बोधीज्ञान यात धर्म, अलय वहे धर्म अनुयायी पिन्त संघया नामं स्वगुयात "त्रिरत्न" धका उच्च गौरव व सम्मान याना त:गु ख: ।

गृहस्थी जीवन यापन यानाच्वनिपिं बुद्धधर्म अनुयायी पिन्त षट्पारमिता (दान, शील, क्षान्ती, वीर्य, ध्यान, प्रज्ञा) ज्ञान व अभ्यास तच्वकं महत्वपूर्ण ख: । उकिं मध्ये प्रथम एवं सकसिननं अपुक यायेफैगु कर्म दान ख: । बुद्धधर्मय् दान धर्मयात त:धंगु महत्व विया त:गु दु । दान कार्यं हे पारमिगुण धर्म थ्यंक पूवनीगु ख: । दानपारमिता पूवनकि छसिकथं दशपारमिता थ्यंक पूवनीगु ख: ।

नेपा:या बौद्ध समाजय् हनावया च्वंगु गुलिनं रितिथिति, धर्म संस्कृति दु उकिमध्ये त:जिगु सांस्कृतिक पर्वया रुपय् सम्यक दान पर्वयात कया त:गु दु । बौद्ध समाजय् दानपारमिता पूवकेगु हेतुं दानयात आपालं महत्व विया त:गु दु । थनया धर्म संस्कृतिइ बौद्ध संघपिन्त निमन्त्रणा याना सम्यक महादान, नवदान, पञ्जदान यायेगु सम्यक धर्मया परम्परा दु । सकलसित समभावं स्वय्गु कथंया बौद्ध दर्शन सम्यक महोत्सब दुने अध्ययन याना वनेबले थुकिदुने बौद्ध कला, बौद्ध संस्कृति नापं बौद्ध धर्मया विशुद्ध भावना ब्वलना च्वंगु दु ।

सम्यक महोत्सबय् दिपंकर तथागतयात विशेष स्थान बिया वयाच्वंगु दु । यें, यल, ख्वपय् सम्यक महोत्सबया दिनस श्री दिपंकर तथागतया भव्यमूर्ति महोत्सब स्थानय् बिज्याका सम्यक न्याय्का वयाच्वंगु थौंतक स्वय दनी । येंया भुइखेलय् १२ दँय् छक्व थ्व पर्व न्यायकिगु प्रचलन दु । ख्वपया कोथुबहीलिइ दँय्दसं घ्यो चाकु सल्हु (मकर संक्रान्ती) बले थ्व पर्व न्याय्का च्वंगु दु । यलया इतिल्हने नागबहालस सम्यक महोत्सब न्हापा दँय्दसँ न्याय्किगु ख:सा वि.सं. १८६२ लिपा न्यादँय् छक्व न्यायका वया च्वंगु दु ।

संयोगबस थुगुसी यलया इतिल्हने नागबहालय् सम्यक महोत्सब पर्व अवसर चूलागुलिं उक्त सम्यक महादान पर्वया सामाग्री थुगु अंकस दुथ्याकागु जुल । सुभम ।

"चीरं तिष्ठन्तु सद्धर्म"

विषय सूचि

क्रसं.	विषय	लेखक	पेज नं.
१)	पिण्ड विधान विधि (श्राद्ध)	दिपक व्रजाचार्य	४
२)	इतिल्हने सम्यक महादान पर्व व ज्याभ्रवः	लोकरत्न शाक्य	९
३)	बोधिचित्त र त्यसको अभ्यास	मिलन शाक्य	१४
४)	चक्रेश्वर आजु धर्मबज्र बज्राचार्यजुया संक्षिप्त म्हसीका	सानुमान वज्राचार्य	३१
५)	Overview of Samyak Mahadan Festival in Kathmandu Valley	Chandra B. Shakya	२८
६)	ललितपुर, काठमाडौं, भक्तपुरया श्री दीपंकर बुद्ध तथा देवी देवता पिनिगु नाँ धलः		३७
७)	गतिविधि व विहार निर्माणया किपा		४५

हिरण्यवर्ण महाविहारया ग्वसालय् प्यदँ फुना न्यादँ क्यनी बलय् न्याय्किगु ४७२ क्वःगु इतिल्हने सम्यक महादान पर्वया लसताय सकल नेपाःमी पिन्त भिंतुना देछाया च्वना ।

रत्नाकर महाविहार संरक्षण समिति

हःखबहाः, यल

पिण्ड विधान विधि (श्राद्ध)

दिपक वज्राचार्य

नेपा देय् बहु जाति व बहु धर्म दुगु देय् खः । थःथःगु जाति दुने नं थी थी कथंया धर्मत मानेयाना वया च्वंगु दु । थथे आपालं धर्म मानेयाना च्वंगु जाति त मध्ये नेवाः जाति नं छगू प्रमुख जाति खः । नेवा जाति दुने बौद्ध, हिन्दु, क्रिश्चियन धर्मावलम्वी त आपालं दुगु खने दु । थुकिमध्ये शाक्य व वज्राचार्य पिन्सं पूर्णरुपं बौद्ध धर्म मानेयाना वयाच्वंगु दुसा मेमेगु थरपिं नं आपालं धैथें बुद्धधर्मय् दुहाँ वयाच्वंगु खनेदु ।

बुद्धधर्म मानेयाना वयाच्वंपिं नेवाःत स्वथी खनेदु । नेपाःगालय् परम्परांनिसें चले जुया वया च्वंगु बौद्ध संस्कारय् दुने च्वना गुरु वज्राचार्य पिन्त गुरु नाला वसपोल पिनीगु निर्देशन अनुसार बौद्ध रीतिथिति हनावया च्वंपिं नेवा बौद्ध छथ्वः खःसा भन्ते पिनिगु श्रावकयान चर्याय् लगे जुया विहारय वना वसपोल पिनिगु निर्देशन कथं वनाच्वंपि नेवाः बौद्ध व लामागुरुपिं प्रति श्रद्धा तया गुम्बाय् वना अन जुइगु धार्मिक क्रियाकलापय् सहभागी जुया लामागुरु पिनिगु निर्देशनय वना च्वंपि नेवाः बौद्ध त दु । थथे स्वथी खनेदुसां नेपाःया प्राचीन बौद्ध परम्पराय् न्हापानिसें चलेजुया वया च्वंगु कारणं वज्रयान बौद्धधर्मया लिधंसाय् न्ह्याना वया च्वंगु बौद्ध संस्कारयात स्वथी बौद्ध तयेसं आतकं मत्वतुसे चलेयाना वया च्वंगु दु ।

नेपाःगालय् चले जुया वया च्वंगु बौद्ध संस्कार त यक्व दु । मचाबू ब्यंकु, मचा जंकु यायेगु, बरे छुइगु, इहि यायेगु, बाऱ्हा ब्यंकेगु, इहिपा यायेगु, बुऱ्हा जंकु यायेगु, कयता पूजा यायेगु, भौमचा दुकायेगु, ह्वंकेगु, आचाः लुइगु, नायो लुइगु आदि । थुकि मध्ये मदया वंपिनिगु नामं याइगु पिण्ड विधान (श्राद्ध) नं छगू प्रमुख बौद्ध संस्कार खः । भी फुक्क छन्हुया दिनय् थ्व देहयात त्वःता सिनावने मानि । थ्व ध्रुवसत्य खः । थुकियात सुनानं पने फैमखु । सिइधुंका गन वन ? थ्व खँ नं सुनां नं सिइके मफु । अथे जुसां सिनावंपिं मनूत, प्राणीपिं मेगु जन्म चूमलातले वयागु चित्त हंस उख्ये थुख्ये चाहिला च्वंगु भीसंपूर्ण रुपं अनुमान यायेफु । सिनावंगु दच्छिया दुने सिइम्हया किचः लापाक्क लापाक्क वःगु, स्वाहाने सःवगु, म्हःगसय क्यंवगु, न्हापा म्वाना च्वंवले गथे जुइगु खः अथे हे वःगु आदि सकसिनं खना च्वंगु चाया च्वंगु हे दु । सिना वनां मेगु प्रतिसन्धि चूमलातले यागु अवस्थायात महायान बौद्धधर्मय् अन्तराभव धाइगु खः । सिना वंगु दिं खुन्हु थुपिं अन्तराभव सत्त्व यक्व हे सक्रिय जूगु खने दु ।

थुगु हे खँ यात महशुस याना भी पूर्वाचार्य बौद्ध गुरुपिन्सं सिनावने धुंकुपि ब्यक्तिपिन्त नं लिपायागु जन्मय् बुद्धधर्मय् निरन्तर अभ्यास याकेत उत्साहित यायेगु हेतु मदया वपिनिगु नामं यायेगु अनेक विधि दुगु शास्त्रत निर्माण याना थकुगु दु उकी मध्ये पिण्ड विधान विधि (श्राद्ध) नं छगू प्रमुख शास्त्र खः । अद्यापि नेवाः बौद्ध समाजय् मदया वपिनिगु नामं श्राद्ध यायेगु चलन आःतकनं मदिक न्ह्याना वया च्वन । खतु समय परिस्थिति व ब्यस्तताया कारणं बौद्ध समाजय् श्राद्ध यायेगु चलन म्हो जुजुं वना च्वंगु खनेदु । मदया वंपि माँबौया श्राद्ध दँयदसँ यायेमागु थासय् निदँ तिथी तक याना लिपा दिका छवगु खनेदु । गुलिं गुलिं विदेशय् वनाच्वपिं मनूतयेसं मदया वंपि थः माँबौया लत्या, दकिला तक नं मयागु खनेदत । थथे जुगुया मू कारण ब्यस्तता जक मखुसे थ्व श्राद्ध विधि

प्रति ब्वलना च्वंगु अज्ञानता नं छगू मूल कारण खः । थ्व श्राद्ध याना छु जुइगु ? सिना वंपिं सिना वने हे धुंकल । इमित तरे जुइगु खःला मखुला धैगु अविश्वास नं श्राद्ध यायेगु मन मदुगुया मू हुनि खः ।

अथे जुया सकसियां मनय् ब्वलना च्वंगु थुगु भ्रमित विचार यात छुं भचा कम याना धार्मिक ज्याय् प्रेरणा विइ फै धैगु हेतुं थ्व लेख थन न्ह्ब्वया च्वनागु जुल । भीत पूर्वज पिन्सं मदया वंपिनिगु नामं श्राद्ध यायेगु चलन छाय याका थकल ? थुकी दुने उजोगु छु रहस्य दु ? श्राद्ध याना मदया वंपिन्त छु प्राप्त जुइगु खः अर्थात इमित छु लाभ जुइगु खः ? थःगु प्रयासं फतले थन न्ह्यब्वयगु कुत याना च्वना ।

पिण्ड विधान अर्थात श्राद्धय दुने मदया वंपिन्त न्ह्याग‌ु जन्म काःवसान इमिस दशपारमिता बोधिसत्त्व चर्या चले याये फयेमा धका प्रेरणा विया तःगु दु । सकल तथागत पिन्सं प्राप्त याना बिज्याथें पञ्च बुद्धया ज्ञान प्राप्त याना कया बुद्ध जुइ फयेमा धका प्रेरणा याना तःगु दु । मदया वंपिं ब्यक्ति पिनिगु चित्त हंस मदया वंगु दिं खुन्हु सक्रिय जुया च्वनीगु खः । गुलिसित म्हगसय नं क्यंवइसा छेंय् नं लापाक्क किचः थें खने नं दययो । थुगु दिं खुन्हु मदया वंपिनिगु चित्त हंस यात साला कया इमित धर्म अभ्यास यायेगुली प्रेरणा बिइफु धैगु खँयात सिइका कया भी पूर्वज विद्वान पिन्सं पिण्ड विधान विधि (श्राद्ध) दयेका बिज्यागु खः ।

श्राद्ध यायेगु भ्वलय् पुरोहित गुरुजुं उत्तर पाखे स्वया फेतुना बिज्याइ सा श्राद्ध याइम्ह जजमान यात दक्षिण दिशा स्वका फेतुकी । श्राद्धया भ्वलय् गुरुजुं जजमान यात गुरु मण्डल दनके धुंका छुचुं, जाकी, बजि, हामो तया तःगु सिजःया कोला संकल्प याकि अनं लिपा जजमान यात खवगु ल्हाःतं उगु कोला पाछायेका पूर्व स्वका थथे वाक्य ब्वना बिज्याइगु ख : ।

औं तिलादुत्पति मूर्ध्नि च कुशेन चक्षु श्रोतयो ।
मधुना नासिका बाहु क्षीरोदास्या घृतेन वा ।
दधिं च कटि जानुभ्यां तोयेन हस्त पादयो ।
अन्नदो सर्व गात्राश्च जायते वोधि वीर्यवान ।

अर्थ : हामो पाखें छचों उत्पति जुइ, कुश तयागुलि मिखा व न्हायपं बनेजुइ । कस्ति तयागुलि न्हाय व ल्हाः बने जुइ । सा दुरु व घ्यो पाखे ख्वाः दया वइ । धौ पाखें जँ व पुलि उत्पत्ति जुइ । लखं ल्हाः तुती बने जुइसा जाकि, बजि, छुचुं तयागुलिं म्ह छम्हं खडा जुइ बोधिचित्त उत्पत्ति याना बोधि अभ्यास यायेगुली उत्साहिम्ह जुया जन्म काःवनेमा ।

थुगु कथं सिना वंपि मनूपिन्त इमिगु नामं श्राद्ध याइवले जाकि, छुचुं हामो, बजि, घ्यो, कस्तिं दयेका तःगु पिण्डय् इमिगु चित्त हंस दुविना शरीर समेत खारा जुल धका भावना याना इमिसं न्ह्याग‌ु जन्म काःवसानं बोधिचर्या अभ्यास यायेगुली अल्सी मचाम्ह जुइमा धका प्रेरणा बिइगु खः । हानं पिण्डयात सजीवनता प्रदान यायेया नितिं पिण्डय् दुने गैंडा म्येया ला छकु छकु नै तयेगु चलन दु छायधासा गैंडा म्येया लाय च्वंगु जीव कोष त अभ्रनं म्वाना च्वनितिनि ।

आ थन थुलि गुलिं मनूतय थथे जाकि, बजि, छुचुं, हामो, घ्यो कस्ती, सादुरु तया दयेका तःगु पिण्डय् नं सिनां वने धुंकुम्ह मनूया शरीर बने जुल धका भापीया पूजा याना नं जिइला ? इमिसं ग्रहण याये फइला ? धका मती वयफु । थनथाय् लाक्क भीसं तथागतं लंकावतार सूत्रय् कना बिज्यागु खँयात लुमंके बहःजू ।

दृश्यते न विद्यते बाह्यं चित्तं चित्तं हि दृश्यते ।
देह भोग प्रतिष्ठानं चित्त मात्रं वदाम्य हम् ।

थ्व संसारय गुलि नं खनेदया च्वंगु दु व फुक्कं धात्थें दुगु मखु अविद्याया कारणं थःगु चित्तयात हे संसार थें च्वंक खनेदया च्वंगु खः ।

थ्व जिगु शरीर धका भापीया जिं थथे याना, जिं अथेयाना धका धया च्वंगु नं भीगु चित्तयाहे परिणाम (लिच्व) जक खः । अथेजुया जिं चित्त छगूयात जक प्रणाम याना च्वना ।

चित्त मात्रम् भो जिनपुत्रा यदुत त्रैधातुकमिति ।

थ्व सारा त्रिधातु (कामधातु, रुपधातु व अरुपधातु) हे चित्त यागु प्रतिविम्ब जक खः धात्थे दुगु मखु ।

थुकथं संसार धैगु मात्र भ्रीसं भावना जक याना दया च्वंगु खः । भावनां जक हे फुक्क ब्यवहार चले जुया च्वंगु दु । बोधि चर्या अभ्यास यायेगुली जाँगर दुम्ह, थाकु मचाम्ह, अल्सी मचाम्ह, दिक्क मचाम्ह जुइमा धका प्रार्थना याइगु खः । बोधिचर्या अभ्यास धैगु थन दान, शील, क्षान्ती, बीर्य, ध्यान आदि दशपारमिता पूवंकेगु धा:गु खः ।

अष्ट समापत्ति प्राप्त जुया अर्हत्त्व प्राप्त यायेफुगु क्षमता समेत दयेधुंकूम्ह सुमेध ऋषिं दीपंकर तथागतयात खने मात्र नं चित्त प्रसन्न याना थ:त प्राप्त जुइत्यंगु निर्वाण पदयात समेत साक्षात्कार मयासे त्याग याना जगतसत्त्व प्राणीया उद्धार यायेया लागि नं छपिंथें बुद्ध जुइ फयेमा धका प्रार्थना याना बिज्यागु खँ भ्रीसं स्मरण याये बह:जू अर्थात बोधिचर्या दशपारमिता पुरेयाना बुद्ध जुइ धैगु त:धंगु उत्तमगु पद खः ।

पिण्ड ज्याय धुंका उगु पिण्डयात श्राद्ध याम्ह जजमानं छसिकथं पूजा यायेगु शुरु याइ अले गुरुजुं पिण्ड पूजा याकिबले छगू छगू पतिकं वाक्य ब्वना च्वनी । पिण्डयात सिन्ह तिकेबले थ्व श्लोक ब्वना बिज्याइ ।

चन्दनं चन्दनादि बल पारमिता पूजा मेघ समुद्र स्फरण समय स्वधा ।

पिण्डयात सिन्ह तिका वयात बल पारमिता पुरे याये फयेमा धका आशिका याइगु जुल ।
अथे हे जजंका छाइ बले थ्व श्लोक ब्वना बिज्याइ ।

यज्ञोपवितक शील पारमिता पूजा मेघ समुद्र स्फरण समय स्वधा ।

सिना वंम्ह मनू न्ह्यागु जन्म का:वंसानं शील पारमिता पुरे याये फुम्ह जुइमा धका आशिका याइगु जुल ।

अथे हे पिण्डयात तंलाय भिंलाय स्वाँ छाइबले थ्व श्लोक ब्वना बिज्याइ ।

तंगराज पुष्प संयुक्तं भिङ्गराज तथवच विचित्र पुष्प क्षान्ति पारमिता पूजा मेघ समुद्र स्फरण समय स्वधा ।

थ्व वाक्य ब्वना क्षान्ति पारमिता पूवंके फुम्ह जुइमा धका प्रार्थना याइगु खःसा पिण्डय् धौवजि छाइवले दानपारमिता, पिण्डयात मत विइवले प्रणिधि पारमिता ताय नं पूजा याइबले उपाय पारमिता पूवंके फयेमा धका आशिका याइगु खः । थुगु कथं पिण्ड थइबले सिनावंम्ह मनूयात पिण्डय भावना याना दशपारमिता पूर्ण याये फयेमा धैगु आशिका याइगु जुल ।

थुलि जक मखु सिना वंपिं पितृ पिन्सं न्ह्यागु जन्म कासानं याकनं हे दशपारमिता पुरेयाना बुद्धत्त्व प्राप्त याये फयेमा धैगु कामना यासे श्राद्ध याइबले पिण्डय् गुह्य प्रशाद छायेगु धका खाय्, देछा, अयला, थ्वं, आगँ ब्वँ नं छायकेगु याइ । चलन चल्तीया भाषाय थ्वयात छाय–छिइ यायेगु धया च्वन । अभ्र वज्राचार्य, शाक्य पिन्थाय श्राद्ध जुइबले आगमय् गुह्य पुजा याना ह:गु मोहनी सिन्ह पिण्डय तिका आगँमहे पूजा याना ह:गु खाय, थ्वं, अयला, आगँ ब्व गुह्य प्रशाद धका पिण्डय छाइगु खः । हाकनं मदुम्हसिया नामं लोकोत्तर श्राद्ध या:सा आगमय दुने अतिकं गुह्य रहस्य पूजा याना उकीया प्रशाद पिण्डय छाइगु खः । थौ कन्हये थथे याइगु म्हो जुजुं वन ।

भ्री जीवित अवस्थाय् तत:धंगु आगँ पूजा जुइबले पूजा सिधयेका भ्रीसं मोहनी सिन्ह तिना कोखां कोखाया गुह्य प्रशाद कायेगु धका खाय थ्वं अयला प्रशाद कायगु याना वया च्वनागु हे जुल । तर श्राद्ध याइबले मदया वंपिन्त नं गुह्य प्रशाद विइगु धका खाय थ्वं अयला छायगु चलन याना वया च्वंगु जुल ।

न्हापा न्हापा लिच्छवी व मल्ल कालय बहा बहिली गुरुजु पिन्सं तत:धंगु गुह्य पूजा याइगु जुया च्वन । उगु बखतय् ल्हासां थन नेपागा: चाह्यू वइपिं सँदेय्पिं नं आपालं दइगु जुया च्वन । इमिसँ थथे गुह्य पूजा जुया च्वंथाय बहा बहिया पिने च्वना गुह्य पूजा याइगु न्यना च्वनिगु जुल । इमित दुने पूजा जुया च्वंथाय् दुकाइ मखुगु जुया च्वन । लिपा पूजा सिधयेका भ्वय् नया त:गु चीप पिने वांछोइवलये वहे चीप जूसां पिने पिया च्वंपि इकिसं गुह्य पूजाया त:धंगु प्रशाद भापिना नइगु जुया च्वन ।

आ थौंकन्हय संसारय महायान बुद्ध धर्म प्रचार प्रसार यायेगु भ्ग्वलय् तिब्बत सर्व श्रेष्ठ जूवन । उकिं वज्रयान पूजाय गुह्य प्रशादया पुण्य गुलि दु धैगु थुकिं स्पष्ट जू ।

दशपारमिता पूर्णयाना बुद्धत्त्व पद प्राप्त याना काय फयेमा धैगु व पञ्च बुद्ध (वैरोचन, अक्ष्योभ्य, रत्नसंभव, अमिताभ व अमोघसिद्धि) या न्याता ज्ञान क्रमश सुविशुद्ध धर्मधातु ज्ञान, आदर्शन ज्ञान, समता ज्ञान, प्रत्यवेक्षणा ज्ञान व कृत्यानुष्ठान ज्ञान प्राप्त जुइमा धैगु खँ वहेसतु खः । थ्व न्याता ज्ञान प्राप्त जुइवं भ्री नं बुद्ध जुइफै धका महायान शास्त्रय् स्पष्ट रुपं उल्लेख याना तःगु दु । थन नामसंगीती सूत्र लुमंके बहःजू ।

अथे जुया श्रद्धा याइवले दिवंगत पिन्सं पञ्च बुद्धया ज्ञान लाभ याना काय फयेमा धका कामना यासे चैत्य थिया तइबले वैरोचन धारणी खलःचाय् घ्यो कस्ति तया पिण्डय सादुरु विइबले ***"ओं कंकनी कंकनी रोचनी रोचनी"*** धका अक्ष्योभ्य धारणी, पिण्ड वया कोलाय तय धुंका मतसली कोलाय तइवले ***"ओं रत्ने रत्ने महारत्ने रत्न किरणे"*** धका रत्नसंभवया धारणी पिण्डयात गुह्य प्रशाद धका अयला छाइबले "ओं अमृते अमृतोद्भवे अमृत संभवे अमृत विक्रान्त गामिनी सर्व कर्म क्लेश "क्षयं करीय स्वधा" धैगु अमिताभ बुद्धया धारणी गुरुजुं ब्वना बिज्याइगु खः ।

थनंली श्राद्धया ज्या पुरा जुइक क्वचाय् धुंका पितृ पिन्तनं बिदा बिया छोय धुंका पितृपिन्सं तोतावने धुंकुगु पिण्डय् पोती लः खलचां तुया हायकेगु याइ । पिण्ड दयकेत प्रयोग यागु जाकि सिला तःगु लः दुगु बाता गुगु बाताय जजमानं पिण्ड दयके धुंका भ्याः जूगु ल्हाः सिलीगु खः थुगु लः पिण्ड तयगु कोलाय तया खलचां तुया पिण्डयात लः छाइगु खः । थथे पोती लः बिइबले गुरुजुं थुगु वाक्य ब्वनीगु खः ।

ओं यावन्तो सर्वसत्त्वा वा अण्ड जावा जरायुजावा, संस्वेद जावा, ओपपादका वा रुपिणोवा अरुपिणो वा संगिनो वा नेव संगिनोवा नासंगिनोवा सर्केते सुखावत्यां मनु गच्छन्तु स्वधा ।

अर्थात मदया वंपिनिगु नामं पिण्ड दयेका इमिसं दशपारमिता पूर्ण याये फयेमा धैगु आशिका याना श्राद्धया ज्या पूवंके धुन । आः पिण्ड दयेके बले भ्याः जूगु ल्हाः सिला तयागु थुगु पवित्रगु लःखं द्वारा थ्व संसारय् ख्येंचं जन्म जूपिं, चःति जन्म जूपि, पिली भुना जन्म जूपिं, माँबौ हे म्वाक जन्म जूपिं (प्यगू योनि यापिं सत्त्व प्राणीपिं) रुप दुपिं, रुपहे मदुपिं, नां दुपिं, नां हे मदुपिं इपिं फुक्क सत्त्व प्राणीपिन्स नं सुखावती भुवन वास लाना काय फयेमा । महायान धर्मय थःजक तरे जुइ, थःयपिं, इष्टपिं जक सुखी जुइमा धैगु गुवलें हे मती तइमखु । सारा संसाय् च्वंपि सकल प्राणीपिंस हे बुद्धत्त्व प्राप्त याना काय फयेमा धैगु कामना याई । उकीं थ्व धयातःगु दु "बुद्धो भवेयं जगतो हिताय" । उकी थन नं थः मदयावंपि पूर्वज जक मखु सारा प्राणी पिंसनं बोधिसंभार पुरे याये फयेमा धका पोती लः ब्यूगु खः ।

हिन्दु व बौद्ध धर्मय् को व खिचायाता यमराजया दूत (यमदुत) धका माने याना तःगु दु अर्थात सिना वंपिन्त सूचं विइपिं पशु व पंछि खः धका धयातःगु दु । उकी श्राद्ध याइबले नं मदुपिन्त सूचं विया थन थासय् तक हया ब्यूपिं धका मानेयाना इमिगु नामनं काक पिण्ड व श्वान पिण्ड धका श्राद्ध याइबले विकल पिण्ड छगः अलग पिण्ड थयेमा । अले थुगु पिण्ड थइबले जजमानया थःगु कुलय् न्हापा न्हापा सिइकं वा मसिइकं कायमचा मदया पिण्ड मयापिं गर्भय्दुने हे जन्म जुइ मलावं सिनावंपि सकलें तरे जुया वनेमा धका कामना याइगु जुल ।

श्राद्ध याइबले पिण्डया नाप नापं मदया वंपिनी नामं कुशया कतांमधि (पुतलीका) नं दयेका पूजा यायेमा । छायधाःसा कुश धैगु उजोगु घाँय खः गुकि भ्रीगु प्राण संचार याना तयेज्यू । मदया वंपिनिगु चित्त हंसयात कुश पुतलीकाय संचार याना (दुविका) पुजा याइगु खः । थनंलि श्राद्ध क्वचाय धुंका मदया वंपिनिगु चित्त हंसयात अथेसतुं तया तये मज्यू । इमित बिदा बिया पिछोयेमा । इमिगु चित्त हंसरुपी वायु छेंयसतुं च्वनकी छेंय अने कथंया मभिं जुइयो । अथेजुया मदया

वंपिनि नामं श्राद्धया ज्या क्वचायेका इमित बिदा बिया छोयेगु (पितिना छोयगु) धका दक्वसिवे लिपा पिण्डय् धँस्वाँ, कपू, सिनाय स्वाँ व जी स्वाँ छायगु याइ कारण उगु स्वाँया गन्धय् सिइपिं च्वने मफु । थुगु स्वाँया गन्ध वलकी स्वत: पिहाँ वनी ।

आ: अन्तय् श्राद्धया ज्या पूर्ण जुई धुंका जजमानं श्राद्ध यायत छयगु खल:चा (गैडाम्येया खागं दयेका त:गु) व पिण्ड थयेगु कोलायात जाकिं पूजा याना सिन्ह तिका स्वाँ छाया पूजा याइ ।

गुगु जिं मदया वंपि माँबौ, बाज्या अजी पिन्त वोधि संभारया ज्याय् अग्रसर जुइ फयेमा धैगु कामना याना इमिगु नामं इपिं मदया वंगु दिं खुन्हु गुरुजु न्ह्योने तया यथावत विविधकथं श्राद्धया ज्या पूवंका थुगु ज्या पूवंकेत थुगु खल:चा व कोला पाखें मा:गु ग्वहाली जिं कया छिमिगु ग्वहालीयात लुमंके बह:जू धका उपकार गुण लुमंका इमित पूजा यागु जुल । थ्व छगू नं महायान बौद्ध धर्मया छगू सार मूलगु खँ ख: । मेपिन्सं थ:त यागु उपकारयात गुवलें ल्वमंके मज्यू । इमिसं थ:त यागु उपकारयात लुमंका इमित नं भविष्य छुं परे जुइबले थ:म्ह नं उपकार याये मानिधका मती तयेमा ।

थुलिमछि सारभूतगु खँ समावेश जुया च्वंगु बौद्ध पिण्ड विधान (श्राद्ध) चानचुनगु खँ मखु । थुकी दुने महायान बुद्धधर्मया दर्शन दुथ्याना च्वंगु दु । उकी थुजागु संस्कार यात भ्री बौद्ध तयेसं सदा कालं संरक्षण याना ल्यंका तयेमाल ।

बुद्धधर्मया न्ह्यागु नं धार्मिक ज्याय् बुद्ध, धर्म व संघ (त्रिरत्न) या प्रतिमूर्ति न्ह्योने तया ज्या: यायेगु तस्सकं उत्तम धका वर्णन याना त:गु दु । सकल बौद्ध पिनि थ:थ:गु आगँ आगमय् त्रिरत्नया प्रतिक चिभाद्यो दया च्वनी । अले चिभाद्यो न्ह्योने तया न्हिथं न्हिकं याइ । अथे हे जंकु, ब्यंकु, इहिपा, कयतापूजा, होम यायेगु न्ह्यागु हे बौद्ध संस्कार यासां त्रिरत्नया प्रतिक कलश थापं याना पूजा याइ । अथेहे श्राद्ध याइबले नं बुद्धया प्रतिक कथं पिण्डया चिभाद्यो, धर्मया चिं कथं ग्वलाय ब्वं व संघया कथं सुकुन्दा थापं याना पिण्ड थयगु ज्या याई ।

अथेहे श्राद्धया भ्वलय् फि लाया त:थाय् कुश पुतलीका (कुशया कतांमधि) व पिण्ड दिकेत कुश व कुसा लप्तेया आसन तइगु बखतय् गुरुजुं विपश्वी आदि सप्त तथागत पिनीगु नां सहित भ्रिस्वंगु भूमिया अधिपति इन्द्र देवराजपिं व ब्रम्हापिं उल्लेख जुया च्वंगु वाक्य याना बिज्याई । थथे विशुद्धपिं, छुं हे क्लेश मदयेका निर्वाण जुया बिज्याये धुंकुपिं तथागत पिनिगु नां जक न्यनेगु हे त:धंगु पुण्य दु धका गुरुपिन्सं धया बिज्यागु दु । गथे कि मरण अवस्थाय् बिरामी मनूनं रत्न शिखी धैम्ह तथागतया नां स्मरण याना वा न्यनां सिइफत धा:सा मृत्यु लिपा तत्काल हे देवलोकय् उत्पति जुइ धका शास्त्रय् च्वयात:गु दु । उकि श्राद्धया भुव:लय् नं दिवंगत जूपिन्त आपालं पुण्य प्राप्त याकेया लागि सप्त तथागत पिनीगु नां दुगु वाक्य गुरुजुं ब्वना बिज्याइगु जुल ।

"इतिल्हने सम्यक महादान पर्व २०७६" या लसताय् सकल प्राणी पिनिगु भिं कामना याना च्वना ।

वसुवर्ण बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि.

नागबहाल, ललितपुर

इतिल्हने सम्यक महादान पर्व व ज्याभ्वः

लोकरत्न शाक्य

यल नगरया प्रमुख बौद्ध विहारत मध्ये हिरण्यवर्ण महाविहार, क्वाबहाः छगू थःगु हे बिशेषतां जाःगु व कलाकृतिं भय्ब्यूगु नमूना विहार खः । विश्व सम्पदा सुचिइ दुथ्याकातःगु थुगु विहारयात विश्वं गोल्डेन टेम्पल (Golden Temple) या नामं म्हसीकावयाच्वंगु दु । थुगु विहारया नियमित बिभिन्न पुजा व गुथित मध्ये ऐतिहासिक पुरातात्विक एवं धार्मिक, साँस्कृतिक दृष्टिं अतिकं महत्वपूर्णगु सुन्दर कलात्मक दिपंकर बुद्ध, बसुन्धरा, बोधिसत्व, आर्यतारा आदि महायानी बौद्ध कलायागु दर्शनीय मूर्तितय्गु प्रदर्शनी जुइगु सम्यक महादान पर्व नं छगू खः । सम्यक महादानया अर्थ – शुद्ध मनं, निस्वार्थ रुपं, सहि तरिकां दान बीगु दान खः । बुद्ध धर्मय् स्वंगू कथंया बोधिज्ञान उल्लेख यानातःगु दु – श्रावक बोधि, प्रत्येक बोधि व सम्यक बोधि थ्व कथं सम्यकपाखें पूर्ण तथा सम्बोधिपाखें बोधिज्ञानयागु प्रतिनिधित्व याइगु खः । थ्व सम्यक महादान धइगु हे दानपारमितायागु अभ्यास खः । थुगु पर्वय् नेवाः बौद्ध परम्पराकथं शाक्य तथा बज्राचार्य भिक्षुपिंत दान प्रदान याइगु खः ।

पृष्ठभूमि

थुगु इतिल्हने सम्यक महादान (नेपाल संबत ४४०)या इलंनिसें न्ह्यानावयाच्वंगु सिइदु । बंशावलीकथं इतिल्हने सम्यकया बारे खँ थथे दु । हिरण्यवर्ण महाविहार या स्वर्ण मन्दिर (Golden Temple) निर्माण यानाः बुद्ध मूर्ति स्थापना यानावंम्ह (थकुरी वंशया जुजु भाष्करदेवया सन्तानय् भलिभारो धयाम्ह थकुजुया इलय् आर्थिक अवस्था बांमलानाः तसकं गरीब जुल । अथेनं बुद्धया भक्त जुयाः श्रद्धा तयाः भावभक्ति यानाच्वन । वं जीवन निर्वाहया निम्ति आर्थिक अवस्थाया कारणं छुं व्यवसाय ज्वने मफयाः सप्पा (सौपा) मुनाः कलाम्हं खनी धकाः थःगु भण्डारय् स्वःथनाः तालं ग्वयाः उगु क्वथाया ताःचा सुचुकातइगु जुयाच्वन । छन्हु थकुजु बागमती म्वःल्हु वंबलय् ताःचा सुचकाः वनेल्वःमन । न्ह्याबलें सुचुकातइगु ताःचा न्ह्यःने अथें तयातःगु खनाः कलाम्हेस्यां तालं ग्वयातःगु भण्डारया विषय कौतुहल जुयाः बिचाः यात – जिमि स्वामी जित तसकं विश्वास याः परन्तु थ्व क्वथायागु ताःचाजक छाय् पत्याः मयागु जुइ, थौं ताःचा दुबलय् छक्वः ताः खनाः स्वयम्‌माल धकाः ताःचा कयाः क्वथाय् ताः चाय्‌कास्वल । खापा चाय्‌केवं अन मुंकातःगु सौपा फुक्कं लुँ जुयाच्वंगु खना तसकं आश्चर्य जुयाः काचाकाचां खापातिनाः न्हापाथें तुं तालं ग्वयाः ताःचा नं गन तयातःगु खः अन हे तयाः सुंकच्वनाच्वन । भातम्ह छैं दुहां वय्वं घुर्कि न्यंकेथें धाल – छःपिंसं उलिमछि लुँ धुकुतिइ स्वथनातःगु दयाः नं जित मकंसे, मक्यंसे ताःचा सुचका छम्ह गरीवं याइगु व्यवहार यानाः दुःख सियाच्वन धकाः थःम्हं कोथाय् ताः चाय्‌काः स्वयागु खँ फुक्कं कन । कलाम्हेसिगु खँ न्यनाः भलिभारो तसकं आश्चर्य चायाः काचाकाचां ताः चाय्‌काः क्वथाय् स्वःबले धात्थें हे कलाम्हं धाःथें क्वथाय् स्वथनातःगु सौपा फुक्कं लुँ जुयाच्वंगु खन । थ्व खनाः कलाम्हेसित धाल – जिं छंत लुँ स्वथना मक्यंसे ताःचा सुचुका तयागु मखु, जिं छुं व्यवसाय (लजगाः) ज्वने मफुगुलिं उगु भण्डारय् सप्पाजक जुसां मुंकाः स्वथनातयागु छं दुःख ताय्‌की धकाः ग्यानाः जक ताःचा सुचुकाः जुयागु खः । जि न्ह्याक्व हे गरीव

जुसा नं त:धंगु श्रद्धा तया: शाक्यमुनि बुद्धया भाव भक्ति यानाच्वनागु पुण्यं संस्कारया फलं भ्गीत उपकार याय्त सप्पा फुक्कं लुँ जुगु जुइमा: । आ: भ्गीसं थ्व सुवर्ण सम्पतिं भिंगु ज्याय् छ्यलेमा: धका: निम्हेसिया खँल्हाना: हिरण्यवर्ण महाविहारया दशपारमिता आ:जु व वीस स्थवीर आ:जुपिंके सल्लाह कया: जुजुयाके नं अनुमति कया यल देय्या सम्पूर्ण विहारया दिपंकर बुद्ध प्रतिमा, बसुन्धरा देवी, आर्यतारा, बोधिसत्व, विहारया स्थवीर आ:जुपिं सहित सर्वसंघपिं निमन्त्रणा याना: बज्राचार्य, शाक्य, ब्रम्हचर्य भिक्षु, अचैलक भिक्षुपिं मुंका: इतिल्हने नागबहालय् लसकुस याना: भव्यरुपं सम्यक महादान यात ।

उगु सम्यक दान चिरस्थायी याय्त व हे सुवर्ण धनं आपालं जग्गा न्याना: गुथि तया: प्रतिवर्ष इल्हने सम्यकया नामं थ:हे जय्मां च्वनावंगु परम्पराकथं लिपा थकुजुया सन्तानपिंसं थौंतक नागबहा:या हितिफुसय् च्वंगु सिंहासनय् च्वना: थुगु विहारया आ:जुपिंत थ्व सम्यकय् लिखि चाय्का: नमस्कार याना: आदर तयावयाच्वंगु जुल । थुगु सम्यक भलिभारो थकुजुं न्याय्कावंगु जुगुलिं आ:तक नं थुकिया पुजाय् "भरीभारो हामुल संस्कारित हिरण्यवर्ण महाविहार" धइगु वाक्य छ्यला: आचार्यपिंसं संकल्प याय्गु यानावयाच्वंगु ख: । थुगु सम्यक दान हिरण्यवर्ण महाविहारयात जिम्मा बियावंगु कथं हिरण्यवर्ण महाविहारया ग्वसालय् नीम्ह स्थवीर आ:जुपिंसं पा: कया: न्याय्कावयाच्वंगु जुल । वंशावलीकथं न्हय्स:दँ न्ह्य:निसें न्याय्कावयाच्वंगु थुगु सम्यक पर्व वि.सं. १८६१ सालतक दँय्दँसं ग्वसा: ग्वसाच्वंगु खनेदु । लिपा थ्व सम्यक दानयात तयात:गु गुथिया गुलिं जग्गा वि.सं. १८६२ स सरकारं दुकासेंलि उकिया आयस्ता मगाना: प्यदँया आयस्ता मुंका: न्यादँय् छक्व: याय्गु यानावयाच्वंगु ख: ।

सम्यक महादान याइगु इलय् दान बीगु ज्वलं मुंका तइगु थासय् छुं कथंया हिनामिना मजुइमा धयागु आज्जुं बासुकी व चम्पक नाग छज्व: वया: सुरक्षा बिउ वयाच्वनीगु ख: । थथे इतिल्हने जुइगु सम्यक महादानयात मुंका तइगु दान ज्वलंयात सुरक्षा बियावयाच्वंगु ज्याया गुण लुमंका: दान बिइगु ज्वलं तइगु थासय् नाग निम्हेसितनं अन हे स्थापना यानाबिउगु जुल । थ्व हे कथं सम्यक महादान जुइबलय् नागयात जीर्णोद्धार याना:, रंग पाना: विधि पूर्वक साधना पुजा याय्गु प्रथा आ:तक न्ह्यानावयाच्वंगु ख: । इतिल्हने थुपिं नाग स्थापना यासांनिसें नागबहा: धाय्गु चलन दत । छुं नं भिंगु ज्या याइगु दिनय् वा वया: बाधा अर्चना मवय्मा धका: नागयात किसली छाय्गु चलन आ:तकं दनि । अथे हे थ्व सम्यकया दाता भरिभारों न्हापां सम्यक महादानयात दान बिइगु भोजन थुयात:गु ज:सि छग्व: थनया भंसा:छेँ दुने सिद्ध वनाच्वंगु आ:तक स्वय्गु नं दनि ।

इतिल्हने सम्यकया ज्याइव:

सम्यक पाला:पिंसं दच्छिया दुने याय्मा:गु रितिथिति व नियम न्हापायागु पुलांगु पनीसफू धल:पौ अनुसार थथे दु –

१) इतिल्हने सम्यकया पा:ब्व ल:ल्हाय्गु, बैशाख शुदी अक्षय तृतीया ।
(२०७२ सालया सम्यक महादानंसिनें थ्व प्रथा मन्त)

२) यंला थ्व ४ (चथा:) कुन्हु सम्यकय् दान बिइत तया: गु बुँ स्व:वनेगु ।

३) यंला थ्व ४ सम्यक न्याइगु दँया खुला न्ह्य: मरिक:मितय् मरि छुइत छ्वपुजा याय्गु ।

४) कछलागा: १४ (बालाच:ऱ्हय्)कुन्हु सम्यक पाला:पिंसं ईबहिलिइ सिन्दुरार्चन पुजा याय्त श्री नैरात्मा गुहेश्वरी साधना याना: चक्रेश्वर व बेताजु पाला:पिं वना: दँय्दँसं पुजा याय्गु ।

५) न्हुगु बालि दुहांवय्वं यचिंद्य: (देवदेवता)पिं साधना याय् माक्व थासय् न्हुगु जाकि, न्हुगु छ्व छाय् यंकेगु ।

६) क) श्रीपञ्चमीकुन्हु मरिक:मि नाय:त वया: भुतूप्वा: दय्का: पुजा याय्गु ।
ख) श्रीपञ्चमीया भुतू पुजा याय्गु ज्यांनिसें सम्यकया निंतिं ज्वरजाम याय्गु ।
ग) थ्व हे दिनस क्वन्तिया ग्चला:पिन्त मा:गु दस्तुर बिया: छ्वय्गु । (थ्व प्रथा आ: मन्त)

७) क) सिल्लाथ्व १२ स मन्ही छुपिं मरिक:मितयत न्हापाथें दस्तुर बिइगु ।

ख) सुमन्ही छुनाया हिंला पुजा याय्गु ।

ग) लान्हीमरी वालेगु निंतिं पुजा याय्गु ।

८) सिल्लागा ६ स नागराजया जीवन्यास लिकाय्गु ।

९) सिल्लागा: ८ स बज्रक:मि तया: चाचिं च्वके बिइगु । थुगु ज्याय् चित्रकारयात नं च्व:गुया दस्तुर बिइगु ।

१०) सिल्लागा दशमीकुन्हु नागराजयात जिवन्यास तय्गु व पुजा याय्गु ।

११) सिल्लागा: १२ स बिजयोत्सव ध्वज य:सिँ स्वना: हलिपता: ब्वय्केगु, थुगु ज्याय् आ:जुपिं ३० म्ह, मूबहा:या थपा: आ:जु, अथ:बहा:या थपा:आ:जु, बेताजु २, चिंत्या २, सुवा १ च्वना: पुजा याय्गु ।

१२) सिल्लागा १३ स भलिं चिनेयात क्वाबहा:द्य:, वतालय् आगं, दिगिइ विधिपूर्वक पुजा याय्गु । थुगु ज्याय् आ:जुपिं ३० म्ह, बेताजु २ म्ह, मूबहा:या थपा: आ:जु, अथबहा:या थपा:आ:जु, चिंत्या: २ म्ह, थकूजुया ४ म्ह, बिस्य:या ४ म्ह, सुवा ४ म्ह थुलियात मुजुमन्ही बिइगु । अथेंतुं पाला: व गुरुजुपिंत नं मुजुमन्ही बिइगु ।

१३) चिल्लागा १४ स मन्ही नंस्वका: भोजन याकेगु थ्व कुन्हु नं मुजुमन्ही बिइगु । थ्व दिनस आ:जुपिं १० म्ह, बेताजु १ म्ह, बाहा:पाला: १ म्ह, चिंत्या २ म्ह, थकुजुया ४ म्ह, सुवा: ४ म्ह मा:गु ।

१४) सिल्लागा १५ स निमन्त्रणा पुजा बिउवनेत लालुसि ध्यना: नीची याना: दशपारमिता आ:जुपिं १० म्ह, बेताजु १ म्ह, मूबहा:या थकालि, अथ:बहा:या थकालि, इताकुतिबहा:या २ म्ह, सुवा: ४ म्ह, लाकामि २ म्हयात छ्वय्लाभू याका: नौयात नं कौलाबजि बिइगु ।

१५) चिलाथ्व १ स य:चिंद्य: (देवदेवता) साधना याय्गु – क्वा:बहा:द्य:, बज्रसत्व, वतालय् आ:जु, दिगि आ:जु, क्वालखु गणेश, सिकबही द्य:, पाला:पिनि आगं द्य:यात विधिवत दिगिइ यचिं स्वनेगु । उपस्थित देवतापिंत न्हिन्हि नित्य पुजा याना: बहनी मत बिइगु ।

१६) चिल्लाथ्व १ स निमन्त्रणा वनेगु थ्व कुन्हु पाला: थकालि वना: क्वा:बहा:द्य:यात पुजा याना: अर्घ बियालि क्रमस बज्रसत्व, योगाम्बर, यलया भिंच्याबहा:स किसली, पिण्डपात्र, निसला: छाय्गु, बेताजुं दिंपौ ब्वनेगु, चिंत्यापिंसं दिंपौ ताय्गु । थ्व ज्याय् काहाबाजं, नाय्बाजं थाका: दशपारमिता आ:जुपिं १० म्ह, दिगिया स्थवीर आ:जुपिं २० म्ह, द्य:पाला: १ म्ह, मूबहा:या थपा:आ:जु, अथ:बहा:या थपा:आ:जु, बेताजु २ म्ह, सुवा: ४ म्ह, लकामि (त्वनेगु ल: कूबिइपिं) २ म्ह समेत निमन्त्रणा वनेगु । तंग:बहा:या बसुन्धरादेवीयात दक्षिणा पञ्चरत्न तया: २४ क्व: अर्घ याय्गु नापं येँया इतुंबहा: व ख्वपया आ:जुद्य: (दिपंकर)यात नं पाला: आ:जुपिं वना: निमन्त्रणा तिक: वनेगु । निमन्त्रणा वनेमा:गु थाय् छसिकथं थथे दु –

१)	क्वा:बहा:आ:जु	क्वा:बहा:
२)	स्वयम्भू (देगुद्य:)	क्वा:बहा:
३)	प्रज्ञापारमिता	क्वा:बहा:
४)	बज्रसत्व	क्वा:बहा:
५)	योगाम्बर	क्वा:बहा:
६)	मंग: लाय्कूया लुँझ्या:	
७)	कुलिम्हबहा:	
८)	धुम्बहा:	
९)	ईबही	
१०)	ओमबहा:	
११)	ज्य:बहा:	
१२)	यच्छुबहा:	
१३)	सौबहा:	
१४)	भिन्छेबहा:	
१५)	ओकुबहा:	
१६)	गुजिबहा:	
१७)	दुरुख्य:बहा:(चापागाउँ)	(गुजिबहालय् बीगु)
१८)	तंग:बहा:	
१९)	बसुन्धरा देवी	तंग:बहा:

२०)	लगं थूर	
२१)	चुक:बहा:	
२२)	त:बहा:	
२३)	करुणमय,	त:बहा:
२४)	दौबहा:	
२५)	ह:बहा:	
२६)	च्वबहा:	(ह:बहालय् बीगु)
२७)	किपूबहा:	(ह:बहालय् बीगु)
२८)	बुबहा:	
२९)	श्रीबहा:	
३०)	मूबहा:	
३१)	अथ:बहा:	
३२)	द्वहंचाआ:जु	नागबहा:
३३)	बासुकीनाग	नागबहा:
३४)	चम्पकनाग	नागबहा:
३५	क्वयुना गणेश, भंसा:	नागबहा:
३६)	चक्रसम्बर दिगि	इलानिनि

१७) चिल्लाध्व १ स भलिं देवता का:वनेत बहनी पा:ला: थकालिं कलं ज्वना: ह:खाकुंदबुया न्ह्य:ने च्वंम्ह गणेश साधना याना: हय्गु, बहनी मतबिइगु । थ्व हे दिंया बहनी इतिल्हनेया थुसा, नाग निम्ह व भंसा:या गणेद्य:यात नं किसली तय्गु ।

१८) खुरवाही (नाग साधना याना: काय्के छ्वय्गु) थ्वकुन्हु चान्हय् सुवा:त वया: पञ्चोपचार पुजाभ: बिइगु, लिसें नागप्व, पँत्वा:, सिफँ, सुकुन्दा, चौमन्ही, मुजुमन्ही, आसंखली काप: (आसन काप:) व दक्षिणा दस्तुर बिइगु । थुपिं लिहां वया: भंसालय् नाग स्थापना याय्गु ।

१९) चिल्लाध्व २ स सुथसिया पुजा सिधय्का: लसकुस याइपिं गुरुजु ८ म्हसिनं महादिप, छत्र दय्केगु, बहनी सुवानकिं २ म्ह समेत १२ म्ह यात नं छ्वय्लाभू याका: लैंसुखू मनेत बियाछ्वय्गु ।

२०)क) चिल्लाध्व ३ स लैं क्यें खुनेगु, थुगु कार्यस थकूजु, बिस्य: च्वना: धंगूतय्त भोजन याकेगु ।

ख) थुकुन्हुस सम्यक देवता बिज्याकेत आ:जुपिं १० म्ह, बेताजु १ म्ह, बहा:पाला: १ म्ह, चिंत्या:या २ म्ह, मूबहा:या थपा:आ:जु १ म्ह, अथ:बहा:या थपा:आ:जु १ म्हयात मन्ही नंस्वका: भोजन याका: मूजु मन्ही बिइगु ।

२१) क) चिल्लाध्व तृतीया कुन्हु सुथय् इतिल्हने ध्वाखाय् इलां प्यनेगु । तंग:बहा:या बसुन्धरादेवीयात कलंपुजा याना: च्वलुँ पाय्गु । बहनी काहाबाजा, नाय्बाजा, धा:बाजा, खिंबाजा थाना: मुस्याप्वा: मतज्वना: लँस्वया: जात्रा याना: हय्गु । मंग: लुँध्वाखास थ्यंका: साहपौछिभरीनं (मल्ल जुजुपिनिगु) पुजा यानालि उपस्थित सम्यक देवतापिं मर्यादाक्रमं न्ह्याकेगु । थथे द्य:पिं बिज्याकेगु इवलय् देवदेवतापिनिगु शिष्टाचार निंतिं क्वा:बहा:या कजी सम्यक देवता (दिपंकर बुद्ध) क्वालखुस लँ स्वय्का तय्गु । इतिल्हने ध्वाखास थ्यंका: विधिपूर्वक द्वाल्याख, कलश, तिंप्वामत च्याका:, गुरुजु, सुवानकी च्वना: लसकुस याय्गु, पञ्चताल वाद्यसहित स्वनिम्हया ब्रम्हुजुं स्वागत द्वारस च्वना: वेद ब्वनेगु ।

ख) थ्वकुन्हु महादीप मत छ्वय्केत चक्रेश्वर आ:जु, बेताजु, थकालि च्वना: क्वाचपाल देवता (क्वा:बहा:आ:जु)या न्ह्य:ने च्वना विधिकथं पुजा याय्गु ।

ग) थ्वकुन्हु नागफल्चाय् पञ्जरांज्वरं जाकि ल्ह्यय्केगु । थुगु दान ज्वलं ल्ह्यइपिं सम्यकया म्हय्त थसियापिं ख: । नागफल्चाय् नागराजयात खादलू २ व त्वा:देवा २ च्याका तय्गु ।

घ) लसकुस याना: दुने बिज्या:पिं सम्यक देवतापिंत थ:थ:गु थासय् विराजमान याकेगु व द्य:पा:लापिंत चासि बिइगु ।

२२) चिल्लाध्व ४ स सम्यक न्याय्किकुन्हुया विधि रितिथिति –

क) क्वा:बहा:द्य:या न्ह्योने चक्रेश्वर, बेताजु, व थकालि च्वना: होम याय्गु ।

ख) यचिंदेव पुजा याकेगु ।

ग) भंसालय् सुवातय्सं पुजा याय्गु ।

घ) थकू जुजु, विस: व सुवा: च्वना: महाप्रसाद सम्यक भोजन थुइगु ।

ङ) काहा:बाजा, नाय्बाजा थाका: लंकामितय्सं कुबिइका थाय्थासय् बलि वाके छ्वय्गु ।

च) महाप्रसाद सम्यक भोजन थुइत इखाछैँया नागपुजा आधिकारिक गुरुजुपिं वया: कलश पुजा याय्गु ।

छ) क्यैँता तइपिं सलिछैं, मिखाबहा:या धंगुतय्सं १२ ता पालु, म्वा:, भुति, क:सू, पंमाय्, मू, माय्, इत्यादि ल्वाक छ्याना: क्यैं दय्कीगु ।

ज) थकू जुजु इल्हनय् हितिफुसय् च्वंगु सिंहासनय् च्वना: हिरण्यवर्ण महाविहारया दशपारमिता आ:जुपि १० म्ह, बीस स्थवीर आ:जुपिं, मूबहा: थकालि, अथबहा: थकालि, बेताजुयात थकूजुं लिख्य: चाय्के धुंका: मूबहा:या थपा:आ:जुयात कुन्हा: कलश व अथ:बहा:या थकालियात गँ ल:ल्हाना: काहा: बाजा, नाय्बाजा थाका: भूमिशोधन याय्गु ।

झ) यम्पि श्री महाविहार (ईबही) या पञ्चस्थवीर यात पाला: थकालिया मनुखं इल्हने दिलक्व चिबाहा:या न्ह्य:नेसं लिख्य चाय्केगु ।

ञ) उपस्थित दिपंकर तथागत, सम्यक देवतापिंत पञ्जरां दान बिइगु । सम्यक देवतापिंत दान बिइ क्वचालकी, सम्यक दान का:बिज्या:पिं सकसितं दान बिइगु ज्वी । दान प्रदानया ज्या क्वचाय्वं द्य:पिं थ:थ:गु स्थानय् लिहां बिज्याकी ।

सम्यक महादान क्वचाय्का: याय्मा:गु रितिथिति

१) मंग:या लाय्कुलिइ मल्ल जुजुपिनित सम्यक महादानया प्रसाद बियात:गु कथं स्वां बिउवनेगु ।

२) सालात:पिं भलिंद्य: लित तय्यंकेगु ।

३) चिल्लाथ्व अष्टमीकुन्हु य:सिँ क्व:थलेगु ।

४) सम्यक महादानया सकतां ज्या सफलता पूर्वक क्वचा:गुया क्वय्ना पुजा वनेगु । क्वय्ना पुजा वना: लिहां वया: पूर्णचण्डीद्य:यात पुजा याना: अनंनिसें चचा (चर्या गीत) हाला: लिहां वय्बलय् क्वाबहा:या नीग: (बाफा:चापिंत पालं थुइगु थाय्)या थासं क्वा:बहालय् दुहां वया: सम्यक महादानया ज्या क्वचाय्केगु ।

हिरण्यवर्ण महाविहारया ग्वसालय् प्यदँ फुना न्यादँ क्यनी बलय् न्याय्किगु ४७२ क्व:गु इतिल्हने सम्यक महादान पर्वया लसताय सकल नेपा:मी पिन्त भिंतुना देछाया च्वना ।

यशोधर बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि.

बुबहाल, ललितपुर । फोन : ५५३८६२३

बोधिचित्त र त्यसको अभ्यास

मिलन शाक्य
निर्देशक : नागार्जुन बौद्ध अध्ययन संस्था

बुद्धधर्मलाई भोट भाषामा 'नाङ् पे छ्योए अर्थात् अन्तमुर्खीहरूको धर्म' र बुद्धधर्म मान्नेहरूलाई 'नाङ्पा वा अन्तमुर्खी' भनेर ठीकै भनिएको छ किनभने बुद्धधर्ममा सुख र दु:ख सबै मनोगत हुन् वर्हिगत होइन भनेर सिकाइन्छ । मानिसको मन नै अनियन्त्रित र क्षुब्ध छ भने खालि भौतिक सम्पन्नताले मात्र उसलाई सुखी पार्न सक्दैन । त्यसकारण भगवान् बुद्धले ८४००० धर्म सकन्धहरू बताएर जानुभयो । ती धर्मस्कन्धहरू पञ्चविष अर्थात् राग, द्वेष, मोह, मद र मात्सर्य जस्ता क्लेशहरूको प्रतिकार गरेर चित्तशोधन गर्नकै लागि हुन् । यो यस्तो मार्ग हो जसले सबै प्रकारको दु:खबाट छुटकारा दिलाएर प्राणीलाई अनुत्तर सम्यक् सम्बोधिसम्म पुऱ्याइदिन्छ । यो मार्गलाई शाक्यमुनि बुद्धले आजभन्दा करीब पच्चीस सय छपन्न वर्ष पहिले देखाउनुभयो । परापूर्वकालमा तथागत दीपंकरबाट बुद्धत्वको व्याकरण प्राप्त गर्दाखेरी शाक्यमुनि बुद्ध आफैले सर्वप्रथम सबै सत्त्वहरूका लागि महाकरुणा उत्पाद गर्नुभयो । त्यतिबेला उहाँले सबै सत्त्वहरूका निमित्त आफूले बुद्धत्व प्राप्त गर्ने दृढ संकल्प गर्नुभएको थियो । त्यसबेलादेखि तीन असंख्य कल्पसम्म उहाँले त्यसै संकल्पलाई षड्पारमिता (दान, शील, क्षान्ति, वीर्य, ध्यान र प्रज्ञा पारमिता) मार्फत सक्रीयरूपले कार्यान्वयन गर्दै लग्नुभयो र अन्ततोगत्वा भारतको विहार प्रदेशस्थित बोधगयामा बोधिवृक्षको छहारीमा अनुत्तर सम्यक् सम्बोधि लाभ गर्नुभयो । साधारण अर्थमा सर्व सत्त्वहरूलाई हित गर्ने त्यस दृढ संकल्पलाई बोधिचित्त भनिन्छ र तिब्बती भाषामा ज्याङ् छब् क्यि सेम् भनिन्छ । कतिपय महायानी वज्रयानी बौद्धधर्मावलम्वीहरूलाई बोधिचित्त को यस साधारण अर्थ थाहा छ किनभने महायान वज्रयान बुद्धधर्मका साहित्यमा बोधिचित्त निरन्तररूपमा आइरहने शब्द हो र महायानी वज्रयानी बौद्धधर्मावलम्वी हरूले पूजा गर्दा, प्रार्थना गर्दा वा आफ्नो व्यवहारिक जीवनमा पनि बारंबार लिइरहने शब्द पनि हो बोधिचित्त । तर बोधिचित्त यति साधारण अर्थमा मात्रै सीमित हुने शब्द होइन, सबैभन्दा पहिले यसको अर्थलाई नै विश्लेषणात्मक ढङ्गले केलाउनु जरुरी देखिन्छ । अर्को कुरा बोधिचित्तलाई खालि मुखले उच्चारण गर्नु र साँच्चिकै व्यवहारमै बोधिचित्तको अभ्यास गर्नुमा धेरै अन्तर हुन्छ । बोधिचित्तको व्यापक, विस्तृत एवं विश्लेषणात्मक अर्थ के हो, यसलाई कसरी मनमा उत्पन्न गर्न सकिन्छ, बोधिचित्त कति प्रकारको हुन्छ, यसको मुख्य आधार के हो, यसलाई दैनिक जीवनमा कसरी अभ्यास गर्न सकिन्छ इत्यादि कुरा नै थाहा भएन भने वा बुझेन भने यो शब्द खालि मुखमै मात्र सीमित हुन्छ तर साँच्चै व्यवहारमा कहिल्यै उतार्न सकिन्न । यो लेखको मुख्य उद्देश्य नै ती सबै महत्त्वपूर्ण प्रश्नहरूको जवाफ दिनुका साथसाथै केवल भगवान् बुद्धका प्रज्ञा परम्परा (क्रमश: माध्यमिक र योगाचार) का सूत्रधारका रूपमा प्राज्ञिक वृत्तमा चिनिनुभएका दोस्रो शताब्दीका आचार्य नागार्जुन र चौथो शताब्दिका आचार्य असङ्गका उत्तिकै सशक्त, महत्त्वपूर्ण र अभिन्न उपाय परम्परा (करुणा पक्ष) लाई पनि उजागर गरेर देखाउनु पनि हो । मुख्यतया: सकेसम्म प्रारम्भिक संस्कृत तथा तिब्बती स्रोतका आधारमा नै यो लेख तयार

पार्ने जमर्को गरिएको छ ।

बोधिचित्तको परिभाषा

बोधिचित्त दुईवटा शब्द अर्थात बोधि र चित्त तत्पुरुस समास भएर बनेको संस्कृत शब्द हो । यो बोधि अर्थात् बुद्धत्व लाभ गर्ने चित्त हो भन्ने कुरा त शब्दबाटै थाहा हुन्छ । तर कसको लागि बोधि लाभ गर्ने त? आफ्नो लागि मात्र हो त ? पक्कैपनि होइन । यदि त्यसो हो भने महायान नै कहलिन्न । सबै सत्त्वहरूको लागि, तिनीहरूको कल्याणका लागि वा अझ भनौं तिनीहरूलाई सबै दु:खबाट छुट्कारा दिलाएर बुद्धत्व नै लाभ गराउनका लागि बोधि लाभ गर्ने चित्त हो बोधिचित्त । जब सबै सत्त्वहरूको हितका लागि यस्तो चित्तको उत्पाद गरिन्छ त्यसलाई बोधिचित्तोत्पाद वा चित्तोत्पाद मात्र पनि भन्ने गरिन्छ । अब यहाँ शास्त्रमा बताइएका केही परिभाषाहरूको उल्लेख गरौं । आर्य मैत्रेयविरचित अभिसमयालंकार ग्रन्थका अनुसार : *चित्तोत्पाद परार्थाय सम्यक् सम्बोधि कामता* । अर्थात् अरूका लागि सम्यक् सम्बोधिको कामना गर्नु नै चित्तोत्पाद हो ।[क] यस परिभाषामा दुईवटा आलम्बन रहेका छन् । प्रथम सत्त्वार्थालम्बन अर्थात् सबै सत्त्वहरूका लागि र दोस्रो बोध्यालम्बन अर्थात् अनुत्तर सम्यक् सम्बोधि प्राप्त गर्ने कामना । आचार्य असङ्गले आफ्नो बोधिसत्त्वभूमिमा पनि यही कुरा औंल्याउनुभएको छ : *तत्मात्स चित्तोत्पादो बोध्यालम्बन सत्त्वार्थालम्बनश्च* ।[ख] जे चोङ् खापाले पनि त्यस्तै किसिमले बोधिचित्तको परिभाषा दिनुभएको छ :

ཆེད་དུ་བྱ་བ་སེམས་ཅན་ཐམས་ཅད་ཀྱི་དོན་དུ་ཐོབ་བྱ་བླ་ན་མེད་པའི་བྱང་ཆུབ་
ཐོབ་པར་འདོད་པ་སེམས་བསྐྱེད་ཀྱི་མཚན་ཉིད་རྟོགས་པར་འདོད་པར་བྱ་སྟེ།
༼དགོངས་པ་རབ་གསལ༽[१]

अर्थ : (सत्त्व) अर्थावलम्बन अर्थात् सर्व सत्त्वहरूका लागि, (बोधि) प्राप्ति आलम्बन अर्थात् अनुत्तर सम्बोधि प्राप्त गर्ने इच्छा, (यी दुई नै) बोधिचित्तोत्पादको पूर्ण परिभाषा (लक्षण) हो भनेर निश्चय गर्नुपर्छ ।[ग]

यस्तो परोपकारी चित्तको उत्पत्ति अर्थात् चित्तोत्पाद नै महायानको मूल मर्म हो । यस्तो चित्त उत्पाद गर्नेलाई बोधिसत्त्व भनिन्छ । त्यसैले बोधिचित्त, बोधिसत्त्व र महायान यी तीनै शब्द यसरी अन्योन्याश्रित एवं अभिन्न सम्बन्ध राख्ने शब्दहरू हुन् कि निरपेक्ष रूपमा एउटाको मात्र बयान गर्नु असम्भव प्राय: नै हुने गर्छ । सैद्धान्तिक तवरले पनि बोधिचित्त बिना बोधिसत्त्व हुनै सक्दैन र बोधिसत्त्वबिना महायान पनि हुन सक्दैन । त्यसैले अतीशविरचित *सूत्रार्थसमुच्यो पदेश* (यो ग्रन्थ तिब्बती तेंग्यूर संग्रहमा मात्र उपलब्ध छ) का अनुसार :

དེ་ལྟར་སེམས་ཅན་རྣམས་ལ་སྲོག་གཅེས་ཤིང་སྲོག་ལ་བརྟེན་པ་དེ་བཞིན་
དུ་བྱང་ཆུབ་སེམས་དཔའ་ལ་ཡང་སྲོག་ལྟ་བུའི་བྱང་ཆུབ་ཀྱི་སེམས་
གཅེས་ཤིང་དེ་ལ་བརྟེན་པའོ།།[२]

अर्थ : यस्तै तवरले सत्त्वहरू आफ्नो जीवनको लागि आफनो प्राणलाई माया गर्छन् र त्यसैमा भर पर्छन भने जस्तै बोधिसत्त्वहरू पनि प्राणजस्तै नै बोधिचित्तलाई माया गर्दछन् र त्यसैमा भर पर्दछन् । (नेगी, १९९२ :२७)

त्यसैले महायानका उपदेशहरूमा बताइएअनुसार खालि सधैं महायानी ग्रन्थहरू पढेर मात्रै वा आफूलाई महायानी हुँ भन्दैमा मात्र कुनै व्यक्ति महायानी हुने होइन । कुनै व्यक्ति महायानी हो वा होइन भन्ने कुरा त ऊसंग बोधिचित्त छ वा छैन भन्ने कुरामा निर्भर गर्दछ ।

बोधिचित्त मैत्री र करुणाका कारण उत्पन्न हुन्छ । त्यसैले मैत्री र करुणाले ओतप्रोत भएर बोधिसत्त्व आफ्नो 'अहम' केन्द्रित भावनालाई त्यागेर परकल्याणाभि

क) रामशंकर त्रिपाठी (सं.), *प्रज्ञापारमितोपदेशशास्त्रे आचार्य हरिभद्रविरचिता अभिसमयालङ्कारवृत्तिः स्फूटार्थाः*, सारनाथ : केन्द्रीय तिब्बती उच्च शिक्षा संस्थानम, १९७७, पृ. ८

ख) नलिनाक्ष दत्त (सं.), *बोधिसत्त्वभूमिः*, पटना : के. पि. जायसवाल अनुशीलन संस्थान, १९७८, पृ. ८

ग) भिक्षु फुन्छोग धोन्डुब् (सं.), (उ मा ला ज्युग् पे ग्या छ्येर् श्ये पा गोङ् पा राब् स्यल् वा श्हये झ्या वा श्हयुग् सो ।), सारनाथ : गेलुग् पा विद्यार्थी कल्याण समिति, २००९, पृ. १७

मुखी भावनाले युक्त हुन्छन् । प्रज्ञोत्पाद भएको कारणले उहाँहरू यस संसारबाट मुक्त नै भएपनि करुणाको कारणले यहाँ रहने सत्त्वहरूलाई कदापि त्याग्नुहुन्न । त्यसैले *अभिसमयालंकार* मा बताइएको छ : *प्रज्ञया नभवे स्थानम् कृपया नशमे स्थिति ।* (त्रिपाठी, १९७७ : ४) अर्थात् प्रज्ञाको कारणले भवमा अर्थात् संसारमा स्थान छैन तर कृपा अर्थात करुणाको कारणले शममा अर्थात् निर्वाणमा पनि स्थित भएर रहन्नन् । यहीं बोधिसत्त्वको गुण हो, यहीं बोधिचित्तको गुण हो । कोही कोही विद्वानहरू विस्तृत अध्ययनबिना नै बोधिसत्त्वलाई निर्वाण नचाहने वा स्थगित गर्ने व्यक्तिका रूपमा परिचय दिने गर्दछन् । के निर्वाण भनेको सांसारिक दुःखबाट मुक्ति होइन ? त्यसोभए के आर्य अवलोकितेश्वर जस्ता बोधिसत्त्व यो संसारबाट मुक्त नै हुनुभएका छैनन् त ? यी सबै अपरिपक्व र संकीर्ण विचारद्वारा सृजित आधारहीन कुरा मात्र हुन् जुन वास्तवमा गलत हुन् ।

त्यसकारण बोधिचित्तमा खालि करुणा मात्र निहित हुने होइन । यसमा अद्वय शून्यता ज्ञान पनि समाविष्ट हुन्छ । त्यसैले बोधिचित्तलाई हामीले प्रज्ञा र करुणाको संगमको रूपमा पनि लिन सक्छौं । साक्या पण्डितको निम्न कथनबाट पनि सो कुराको पुष्टि हुन्छ :

ཕན་བདེའི་འབྱུང་གནས་རྫོགས་པ་ཡི། སངས་རྒྱས་རྒྱལ་བའི་སྲས་ལས་འབྱུངས། རྒྱལ་སྲས་སྟོང་ཉིད་སྙིང་རྗེ་ཡི། བདག་ཉིད་བྱང་ཆུབ་སེམས་ལས་འབྱུངས།། (ཐུབ་པ་དགོངས་གསལ) ३

अर्थ : हित र सुखको श्रोतरूपी सम्यक् सम्बुद्ध जिनपुत्र अर्थात बोधिसत्त्वबाट जन्मिनुहुन्छ (उत्पन्न हुनुहुन्छ) । जिनपुत्र शून्यता-करुणाको स्वभावले युक्त बोधिचित्तबाट उत्पन्न हुनुहुन्छ । (वाङ्छुग्, २००७ : २३५)

बोधिचित्तको आगम (सूत्र र शास्त्र) आधार

बोधिचित्तका उपदेशहरू मूलभूतरूपमा बुद्धवचन अर्थात् सूत्र र शास्त्रहरूमा छरिएर रहेका छन् । कुनै कुनै सूत्रहरूमा बोधिचित्त भन्ने शब्द नै भेट्न त भेटिन्न तर सार भने उही नै उल्लेख गरेको पाइन्छ । सूत्रहरू बुद्धवचन नै हुन् भने शास्त्रहरू भारतवर्षमा प्रादुर्भाव भएका विभिन्न बौद्धाचार्यहरूले सूत्रको मर्म वा सूत्रमा अन्तर्निहित अर्थलाई अझ व्यवस्थित, स्पष्ट र संगठित ढङ्गले व्याख्या गर्नका लागि लेखेका टिका वा विभाषाहरू हुन् । तसर्थ शास्त्रको रचना गर्दा, तत्कालीन बौद्ध पण्डित आचार्यहरूले सबैभन्दा पहिले नै यस्तो वाक्य लेख्ने गर्छन्, “यो सबै भगवान् बुद्धले नै भन्नुभएको हो । यसमा बुद्धवचनभन्दा भिन्नै आफ्नो कुरा कुनै पनि थपेको छैन ।” यस्तै वाक्य आचार्य शान्तिदेवले पनि *बोधिचर्यावतार* नामक बोधिचित्तको मूल श्रोतका रूपमा रहेको ग्रन्थको शुरुमै लेख्नुभएको छ : *सुगतान् ससुतान् सधर्मकायान् प्रणिपत्यादरतोऽखिलांश्च वन्द्यान् सुगतात्मजसंवरावतारं कथयिष्यामि यथागमं समासात् ।। १।। न हि किञ्चिदपूर्वमत्र वाच्यं न च संग्रथनकौशलं ममास्ति । अत एव न मे परार्थचिन्ता स्वमनो वासयितुं कृतं ममेदम् ।।२।।* (बोधिचित्तानुशंसा, बोधिचर्यावतार) (वैध, १९६० : १-३) अर्थात् बुद्धपुत्र (बोधिसत्त्व) र उहाँको ज्ञान - धर्मकाय - का साथै समस्त सुगत एवं तमाम वन्दनीय महापुरुषहरूलाई आदरपूर्वक प्रणाम गरेर बोधिचर्यावतार नामक यस ग्रन्थलाई आगमानुसार संक्षेपमा वर्णन गर्दछु । आगममा पहिले नभनेका कुनै पनि कुराहरू म बताउँदिन । न त पद र अर्थको विन्यास (रचना) विशेष (संग्रथन) मा नै मेरो निपुणता छ । ...... यसले के देखाउँछ भने पछिका बौद्धाचार्यहरूले लेख्नुभएको कृतिहरू सबैको आधार सूत्रागम नै हो । त्यसैले मूल सूत्रलाई नै आधार मानिएन भने कृतिहरू प्रामाणिक हुन सक्दैन । त्यसकारण बोधिचित्तको अध्ययन गर्दा पनि कुन् कुन मूल महायान सूत्रहरूमा यसको वर्णन पाइन्छ ती कुरा नै हेर्नुपर्छ । तदनुसार भगवान् बुद्धले गर्नुभएका दोस्रो र तेस्रो धर्मचक्रप्रवर्तनका सूत्रहरू नै बोधि चित्ताभ्यासका प्रमुख श्रोत हुन् । बोधिचित्ताभ्यासका ती मूल सूत्रहरू हुन् : *शतसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता सूत्र, पञ्चविंशतिसाहस्रिका प्रज्ञापारमिता सूत्र, सद्धर्मपुण्डरीक सूत्र, दशभूमिक सूत्र, आर्य अक्षयमतिनिर्देश सूत्र, विमलकीर्तिनिर्देश सूत्र, शूरंगमसमाधि सूत्र, गण्डव्यूह सूत्र,*

आर्य बोधिसत्त्वचर्यानिर्देश नाम महायान सूत्र, आर्य संधिनिर्मोचन नाम महायान सूत्र, मञ्जुश्री बुद्धक्षेत्रव्यूहालंकार नाम महायान सूत्र, आर्य काश्यपपरिवर्त नाम महायान सूत्र, बोधिसत्त्वपिटकसूत्र, सागरमतिपरिपृच्छा सूत्र, दशधर्मकसूत्र, महापरिनिर्वाण सूत्र, धर्मसंगीतिसूत्र आदि आदि । यी सूत्रहरूको मर्मलाई पछिका पण्डितहरूले विस्तृतरूपमा व्याख्या गरेर टीका, स्फूटार्थहरू लेख्नुभयो जसलाई शास्त्र भनिन्छ । बोधिचित्ताभ्यासका लागि प्रमुख शास्त्रहरू यस प्रकारका छन् : आचार्य नागार्जुन विरचित *रत्नावली, बोधिचित्तोत्पादविधि,* र *बोधिचित्तविवरण,* चन्द्रकीर्ति विरचित *मध्यमकावतार,* चन्द्र-गोमिनविरचित *बोधिसत्त्वसंवरविंशक,* आचार्य असंङ्गविरचित *योगाचारभूमि, अभिसमयालंकार, महायानसूत्रालंकार, महायानसंग्रह,* आचार्य वसुबन्धुविरचित *बोधिचित्तसूत्रशास्त्र* (चीनिया अनुवादमा मात्र उपलब्ध) स्थिरमतिविरचित *बोधिचित्तद्रूम,* शान्तिदेवविरचित *बोधिचर्यावतार, शिक्षासमुच्चय,* कमलशीलविरचित *भावनाक्रम, बोधिचित्त भावना,* आचार्य जितारीविरचित *बोधिचित्तसमादानविधि,* आचार्य अतीशविरचित *बोधिसत्त्वचर्या सुत्रीकृतावावाद, बोधिपथप्रदीप, बोधिसत्त्वमण्यावली, बोधिसत्त्वादिकर्मिक मार्गावतारदेशना, चित्तोत्पादसंवर-विधिक्रम, चर्यासंग्रह-प्रदीप, सूत्रार्थसमुच्चयो पदेश, विमलरत्नलेख नाम* आदि आदि । उपर्युक्त धेरैजसो सूत्र र शास्त्रहरू अहिले संस्कृतमा उपलब्ध छैनन् तर तिनका तिब्बती अनुवाद कंग्यूर र तेंग्यूर संग्रहमा अद्यापि सुरक्षितै रहेका छन् । यस्तै यी सूत्र र शास्त्रका आधारमा चारै वटा तिब्बती परम्पराका आचार्यहरूले बोधिचित्त सम्बन्धी आ-आफ्ना कृतिहरू लेखेर जानुभएको छ र लेख्नुभएको छ । जसलाई वचन संग्रह अर्थात् सुङ् बुम्भित्र समावेश गर्न सकिन्छ ।

बोधिचित्तका प्रकार

हुनत: भारतीय र तिब्बती पण्डितहरूले बोधिचित्त लाई विभिन्न किसिमले वर्गीकरण गरेको पाइन्छ । उद्देश्यको दृष्टिकोणले बोधिचित्तलाई तीन वर्गमा बाडिन्छ: १. राजासमान बोधिचित्त (ग्यल् पो ता बु), २. डुङ्गासमान् बोधिचित्त (न्येन् पा ता बु) र ३. गोठालासमान बोधिचित्त (जि ता बु) । यो वर्गीकरण तिब्बत संस्करणमा मात्र छ किनभने यो वर्गीकरणको कुनै संस्कृत श्रोत फेला पार्न सकिएको छैन । आफूले कुनबेला बुद्धत्व प्राप्त गर्ने भन्ने आधारमा सो वर्गीकरण गरिएको पाइन्छ । राजासमान बोधिचित्त भन्नाले सबैभन्दा पहिले आफू बुद्ध बनेर सबै सत्त्वलाई उद्धार गर्ने संकल्प हो भने डुङ्गासमान बोधिचित्त भन्नाले आफू र सत्त्व प्राणीहरू साथ साथमै बुद्धत्वसम्मको यात्रा तय गर्ने संकल्प हो भने गोठालासमान बोधिचित्त भन्नाले सबै सत्त्वहरूलाई उद्धार गरिसकेपछि मात्र आफू बुद्ध हुने संकल्प हो । तदनुसार अवलोकितेश्वर, मञ्जुश्री आदि बोधिसत्त्वहरू गोठालासमान बोधिसत्त्वहरू हुन् । तर सारत: विषयवस्तुको दृष्टिकोणले भन्ने हो भने प्रज्ञोपाय वा शून्यता-करुणा वा अझ भनौं सत्यद्वय - १) संवृति सत्य र २) परमार्थ सत्यको दृष्टिकोणले बोधिचित्त दुई वर्गमा समेट्न सकिन्छ । १. संवृति बोधिचित्त र २. परमार्थ बोधिचित्त । तिब्बती पण्डितहरू यी दुई वर्गीकरणको सूत्र-आगम प्रमाणका रूपमा *संधिनिर्मोचन सूत्र, महापरिनिर्वाणसूत्र* र *धर्मसंगीतिसूत्र* लाई लिने गर्दछन् र यी तीनै सूत्रहरू संस्कृतमा उपलब्ध छैन । यी सूत्रहरूमा पनि बोधिचित्तको यी दुई वर्गमा टोकेरै वर्गीकरण गरेको चाहिँ भेटिन्न । तर विभिन्न भारतीय तथा तिब्बती आचार्यहरूले यी सूत्रहरूलाई उद्धृत गरेर त्यसरी वर्गीकरण गरेका हुन् । उदाहरणका लागि काग्यू परम्पराका सिद्धाचार्य गम्पोपाले *संधिनिर्मोचन सूत्र* लाई आधार मानेर बोधिचित्तलाई संवृति र परमार्थमा वर्गीकरण गर्नुभएको छ ।

१) संवृति बोधिचित्त :

सामान्यतया: करुणाले अभिप्रेरित भएर सबै सत्त्वहरूलाई दु:खबाट तारेर बुद्धत्वसम्म पुऱ्याउने अदम्य संकल्प र सो संकल्पलाई कार्यान्वयन गर्नु नै संवृति बोधिचित्त हो । त्यसैले बोधिचित्तोत्पाद भन्नाले यहीं संवृति बोधिचित्तको उत्पादलाई नै जनाउँछ । *बोधिचर्यावतार* का अनुसार यसको संकल्प पक्ष र

कार्यान्वयन पक्षलाई मध्य नजर गरेर यो संवृति बोधिचित्तलाई पनि दुई वर्गमा बाड्न सकिन्छ । १. **प्रणिधि बोधिचित्त** र २. **प्रस्थान बोधिचित्त** । कमलशीलकृत *भावनाक्रम* भन्ने ग्रन्थमा बोधिसत्त्व संवर लिएको वा नलिएको आधारमा दुई बीचको भेदलाई छुट्याएको छ जस्तै : *सकलजगतो हिताय बुद्धो भवेयमिति प्रथमतरं प्रार्थनाकारा चेताना तत्प्रणिधिचित्तम् । यत: प्रभृति: संवरग्रहणे वर्तमाना: सम्भारेषु दृश्यन्ते तत्प्रस्थानचित्तम्* । (नाम्डोल्, १९८५ : १७१) अर्थ : 'सारा प्राणीहरूका लागि म बुद्ध हुन सकूँ' सर्वप्रथम यस्तो प्रार्थना गर्ने चेतनालाई प्रणिधि बोधिचित्त र जबदेखि संवर ग्रहण गरेर सम्भार कार्यमा तल्लीन भइन्छ त्यसैलाई प्रस्थान बोधिचित्त भनिन्छ । अर्को शब्दमा भन्नुपर्दा जब कुनै व्यक्तिले सबै षडगतिका सत्त्वहरूको हितार्थ म बुद्ध हुन सकूँ भन्ने इच्छा जाहेर गर्छ, त्यस्तो इच्छालाई प्रणिधि बोधिचित्त भनिन्छ । त्यसबेला देखि उसले बोधिसत्त्व संवर लिनुपर्छ र संभार कार्यमा तल्लीन हुनुपर्छ । यसैलाई प्रस्थान बोधिचित्त भनिन्छ । *बोधिचर्यावतारमा* पनि त्यस्तै श्लोक पाइन्छ *: तद्‌बोधिचित्तं द्विविधं विज्ञातव्यं समासत: । बोधिप्रणिधिचित्तं च बोधिप्रस्थानमेव च* ।। १५ ।। *गन्तुकामस्य गन्तुश्च यथा भेद: प्रतीयते । तथा भेदोऽनयोर्ज्ञेयो यथासंख्येन पण्डितै:* ।। १६ ।। (बोधिचित्तानुशंसा, बोधिचर्यावतार) अर्थात् संक्षेपमा त्यो बोधिचित्त दुईटा भेद छन् भनेर जान्नुपर्छ । बोधिप्रणिधि र बोधिप्रस्थान । जसरी मान्छेले जाने इच्छा र साँच्चिकै जाने यी दुई बीचको भेदलाई चिन्दछ त्यसरी नै बुद्धिमान मानिसले क्रमश: यिनीहरूमा हुने भेदलाई चिन्दछन् । (वैद्य, १९६० : ११-१२) जसरी कुनै गन्तव्यसम्म पुग्न सबैभन्दा पहिले त्यहाँ सम्म पुग्ने सोचाइ वा इच्छा बनाउनुपर्छ त्यसरी नै सबै प्राणीहरूको हितका लागि बुद्धत्व लाभ गर्ने इच्छा नै हुनुपर्छ त्यसलाई नै प्रणिधि बोधिचित्त भनिन्छ त्यसपछि जसरी सो इच्छालाई कार्यान्वयन गर्नेतिर मानिस लाग्दछ अर्थात ऊ विभिन्न उपायद्वारा त्यस गन्तव्य सम्म पुग्छ त्यसरी नै सो प्रणिधि बोधिचित्तका साथमा विभिन्न उपाय अर्थात् षडपारमिता, मन्त्राभ्यास इत्यादिद्वारा बुद्धत्व लाभ गरिन्छ । त्यही प्रस्थान बोधिचित्त हो । त्यसैले खालि 'सबै प्राणीहरूको हितार्थ म बुद्ध बन्न सकूँ' भन्ने इच्छा चाँहि प्रणिधि बोधिचित्त हो र यसमा बोधिसत्त्व संवर लिइसकिएको हुन्न तर बोधिसत्त्व संवरका साथ सो प्रणिधिलाई संभारमार्गद्वारा अभ्यासमा उतार्ने संकल्प प्रस्थान बोधिचित्त हो । यो बोधिसत्त्व संवर लिएदेखि नै शुरु भएर बुद्धत्वको भूमिसम्म नपुग्दा सम्म अक्षुण्णरूपले कायम नै रहिरहन्छ । बोधिसत्त्व संवरको परिहाणि भएमा पुनर्बहाली गर्न सकिन्छ ।

२) परमार्थ बोधिचित्त :

परमार्थ बोधिचित्त शून्यता अर्थात प्रज्ञासंग सम्बन्धित छ । गम्पोपाका अनुसार :

འོན་དོན་དམ་བྱང་ཆུབ་ཀྱི་སེམས་དེ་ཅི་ཙམ་ཞིག་སྙམ་ན། སྟོང་ཉིད་སྙིང་རྗེའི་སྙིང་པོ་ཅན་གསལ་ལ་མི་གཡོ་བ་སྤྲོས་པའི་མཐའ་དང་བྲལ་བའོ། ༼དམ་པའི་ཆོས་ཡིད་བཞིན་གྱི་ནོར་བུ་ཐར་པ་རིན་པོ་ཆེའི་རྒྱན༽[४]

अर्थ : त्यसोभए परमार्थ बोधिचित्त कस्तो हो भने सोंच्ने हो भने शून्यता र करुणाको सारले युक्त, प्रभास्वर, अचल, प्रपञ्चका अन्तबाट मुक्त चित्त नै परमार्थ बोधिचित्त हो । (नाम्ग्याल, २०१० : ८८)

परमार्थ बोधिचित्त नै वास्तवमा तथागतगर्भ हो र यो नै धर्मकाय हो । यो नै प्रज्ञापारमिता हो । यो नै काग्यु परम्परामा अभ्यास गरिने महामुद्राको शून्यता र प्रभास्वरको प्राकृतिक सहज चित्त हो । यो ञिङ्मा परम्परामा अभ्यास गरिने महासन्धिको रिग्पा अर्थात् प्रकृति परिशुद्ध चित्त वा मूल सम्बिद पनि हो । समग्रमा भन्नुपर्दा बोधिचित्त प्रज्ञा र उपायको संगम हो जसमा सबै महायानको सार निहित छ जस्तो कि गम्पोपाले पनि भन्नुभएको छ :

དེ་ཡང་ཆོས་ཁ་ཅིག་ནི་སེམས་བསྐྱེད་ཀྱི་རྟེན། ཆོས་ཁ་ཅིག་ནི་སེམས་བསྐྱེད་ཀྱི་དམིགས་པ། ཆོས་ཁ་ཅིག་ནི་སེམས་བསྐྱེད་ཀྱི་ཆོ་ག

།ཆོས་ཁ་ཅིག་ནི་སེམས་བསྐྱེད་ཀྱི་བསླབ་བྱ། ཆོས་ཁ་ཅིག་ནི་སེམས་བསྐྱེད་ཀྱི་ཕན་ཡོན། ཆོས་ཁ་ཅིག་ནི་སེམས་བསྐྱེད་ཀྱི་འབྲས་བུ་སྟེ། ཐེག་པ་ཆེན་པོའི་ཆོས་ནི་སེམས་བསྐྱེད་ལ་མ་འདུས་པ་མེད་དོ།།

(དམ་པའི་ཆོས་ཡིད་བཞིན་ནོར་བུ་ཐར་པ་རིན་པོ་ཆེའི་རྒྱན) ५

अर्थ : यो बाहेक, (यीमध्ये) कुनै धर्म (बोधि)चित्तोत्पादको आश्रय, कुनै धर्म आलम्बन, कुनै धर्म विधि, कुनै धर्म शिक्षा, कुनै धर्म फल हुन्छ । (यस प्रकार) बोधिचित्तोत्पादको क्षेत्रभित्र नपर्ने कुनै पनि महायान धर्म हुँदैन । (नाम्ग्याल, २०१० : २७)

बोधिचित्तोत्पादका आगम परम्परा र विधि

भारतमा बुद्धधर्मको विकास उत्कर्षमा पुगेको बेला बोधिचित्तोत्पादका दुईवटा आगम परम्परा थिए भनेर तिब्बतमा व्यापकरूपमा विश्वास गरिन्छ । यी दुईवटा परम्पराहरू माध्यमिक परम्परा र चित्तमात्र परम्परा थिए । साँच्चै भारतीय पण्डितहरूको शास्त्र र कृतिहरूमा यी दुईटा परम्पराको उल्लेख गरिएको त पाइदैन तर नागार्जुनको परम्पराको मुख्य विषयवस्तु माध्यमिक दर्शन नै थियो । उहाँको परम्पराका पछिल्ला सबै शिष्यहरू जस्तै आर्यदेव, चन्द्रकीर्ति, बुद्धपालित, भावविवेक, शान्तिदेवले उही माध्यमिक दर्शनकै पृष्ठपोषण गर्नुभयो । असंगको परम्परा विज्ञानवाद, चित्तमात्र दर्शनसंग सम्बन्धित थियो । उहाँको परम्पराका पछिल्ला सबै शिष्यहरू जस्तै वसुबन्धु, स्थिरमति, दिगनाग, धर्मकीर्ति इत्यादि सबैले पनि सोही दर्शनको पृष्ठपोषण गर्नुभयो । महायानका दार्शनिक विचारधारामा दुई अलग धार देखिएकाले नै तिब्बती आचार्यहरूले दुई परम्परा अर्थात् माध्यमिक र चित्तमात्रमा विभाजन गरेको हुनुपर्छ जसलाई दुई मूल रथ (शियङ् ते सोल त्रि) पनि भनिन्छ । यी सबका बावजुद पनि यी दुई परम्पराले आ-आफ्ना दार्शनिक पक्ष यानेकि प्रज्ञा पक्षलाई मात्र बाहिर ल्याए । जबकि दुइटै परम्परामा उपायपक्ष अर्थात बोधिचित्तोत्पाद विधि पनि दार्शनिक पक्ष जस्तै बेग्लाबेग्लै थियो तर यसलाई व्यापकरूपले अध्ययन गर्ने अहिलेका युगमा विद्वानहरू कम मात्र देखिए । माध्यमिक र चित्तमात्र यी दुई शब्दले खालि दार्शनिक पक्षलाई मात्र दर्शाउने हुँदा बोधिचित्तोत्पादविधिलाई सोही नामका परम्परामा राख्नु त्यति उचित देखिँदैन । त्यसैले तिब्बती परम्परामा नागार्जुनको परम्परालाई गम्भीर दृष्टिको परम्परा (स्हाब् मो ता वे सोल्) र असङ्गको परम्परालाई विपुल चर्याको परम्परा (ग्या छेन् च्योए पे सोल्) भनेर नामाकरण गरिएको पाइन्छ । यी दुई परम्परालाई मञ्जुश्री-नागार्जुनको परम्परा र मैत्रेय–असङ्गको परम्परा पनि भनिन्छ । त्यसकारण नागार्जुन र मैत्रेयलाई महायानका दुई परम्पराका प्रवर्त्तक (शियङ् ते सोल् ज्ये ञ्यि) भनिन्छ । पछि यी दुइटै परम्परा एघारौं शताब्दिका अतीश दीपंकर श्रीज्ञानमा आएर लय भयो । अतीश दीपंकर श्रीज्ञानसम्म आइपुग्दा यी दुईटै परम्परा र एउटा अर्कै परम्परा पनि कसरी लय हुनपुग्यो भन्ने सन्दर्भमा तिब्बती ग्रन्थ *थेग् पा छेन् पोइ लोजोङ् ग्या चा* (महायान मतिशोधनका एक सय उपदेशहरू) मा साङ् ग्ये गोम् पा से ङ्गो क्याब्ले स्पष्टसंग भन्नुभएकै छ :

"....ཇོ་བོ་ལ་ལུགས་གསུམ་མངའ་སྟེ། དང་པོ་དྷརྨ་རཀྵི་ཏ་ལ་ཞུས།.... ...། གཉིས་པ་འཇམ་དཔལ་ནས་བརྒྱུད། བླམ་བྱམས་པའི་རྣལ་འབྱོར་པ་ལ་ཞུས།.....། གསུམ་པ་བྱམས་པ་ནས་བརྒྱུད། བླམ་གསེར་གླིང་པ་ལ་ཞུས།། (ཐེག་པ་ཆེན་པོ་བློ་སྦྱོང་བརྒྱ་རྩ།།) ६

अर्थ : अतीश दीपंकर श्रीज्ञान (झ्यो वो) ले (बोधिचित्तोत्पादका) तीनवटा परम्परा प्राप्त गर्नुभयो । पहिलो धर्मरक्षितबाट प्राप्त गर्नुभयो । दोस्रो मञ्जुश्रीको परम्पराबाट आउनुभएका गुरु मैत्रीयोगीबाट प्राप्त गर्नुभयो । तेस्रो मैत्रेयको परम्पराबाट आउनुभएका गुरु सुवर्णद्वीपीय (धर्मकीर्ति) बाट प्राप्त गर्नुभयो । (आइ.ति.सि. २००४ : २०३)

चोंखापाले पनि आफ्नो ग्रन्थ *झ्याङ् छुब् लामरिम् छेन्मो* (बोधिमहामार्गक्रम) भन्ने ग्रन्थको मङ्गलाचरणमा अतीश दीपंकरश्रीज्ञानलाई यसरी स्तूति गर्नुभएको छ :

ཤིང་རྟ་ཆེན་པོ་གཉིས་ལས་ལེགས་བརྒྱུད་པའི།། ཟབ་མོའི་ལྟ་བ་རྒྱ་ཆེན་སྤྱོད་པའི་ལམ།། མ་ནོར་ཡོངས་སུ་རྫོགས་པའི་གནད་བསྡུད་པའི།། གདམས་པའི་མཛོད་མར་མེ་མཛད་ལ་འདུད།། ༼བྱང་ཆུབ་ལམ་རིམ་ཆེན་མོ༽[७]

अर्थ : दुई महारथी (आचार्य नागार्जुन र आचार्य असङ्ग) का सम्यक् परम्परा अर्थात् गम्भीर दृष्टि परम्परा र विपुल चर्या परम्पराका मार्गका अभ्रान्त र परिपूर्ण सार संगृहित उपदेशको निधि प्राप्त गर्नुभएका दीपकंर श्रीज्ञानलाई नमस्कार । (चोंखापा, १९९९ : १)

अतीश दीपंकर श्रीज्ञानले बोधिचित्तोत्पादका उपदेश यी दुई मूल परम्पराका अलग अलग गुरु जस्तै मञ्जुश्रीको परम्पराबाट मैत्रीयोगी र मैत्रेयको परम्पराबाट सुवर्णद्वीपीयबाट प्राप्त गर्नुएको कुरा त माथिका उद्धरणबाट सिद्ध हुन्छ नै तर उहाँले वैभाषिक परम्पराका धर्मरक्षितबाट पनि बोधिचित्तोत्पादको परम्परा प्राप्त गर्नुभएको थियो । धर्मरक्षितको बोधिचित्तोत्पाद सम्बन्धी उपदेश शाक्यमुनि बुद्धबाट शुरु भई कुन परम्पराबाट हस्तान्तरण हुँदै आयो सो कुरा स्पष्ट छैन । आचार्य नागार्जुनको गम्भीर दृष्टि परम्परा र आचार्य असङ्गको विपुल चर्या परम्परा दुवैमा आ-आफ्नै बोधिचित्तोत्पाद अनुष्ठान विधि (सेम् क्येइ छ्यो घा) र बोधिचित्तोत्पाद अभ्यास विधि छन् । तर यसरी दुई विधिको एकैसाथ तिब्बती बौद्ध साहित्यमा टोकेरै वर्गीकरण गरेको चाहिँ पाइन्न ।

१) बोधिचित्तोत्पाद अनुष्ठान विधि (सेम् क्येइ छ्यो घा)

बोधिसत्त्व संवर ग्रहण संग सम्बन्धित यी दुवै परम्पराको बोधिचित्तोत्पाद अनुष्ठान विधि तीन चरणमा सम्पन्न गरिन्छ । १. प्रयोग (ज्योर् वा), २. मौल (ङो शिय) र ३. पृष्ठ (ज्ये वा जुग्) । प्रणिधिचित्त र प्रस्थानचित्तका संवरहरू गम्भीर दृष्टि परम्परामा एकै अवसरमा प्रदान गरिन्छ भने विपुल चर्या परम्परामा छुट्टाछुट्टै अवसरमा प्रदान गरिन्छ । अनुष्ठान विधि विस्तृतरूपमा व्याख्या गर्नुपर्ने भएकोले यस लेखमा विस्तारभयको कारणले यसको छोटकरीमा मात्र परिचय दिइएको छ । तर बोधिचित्तोत्पाद अभ्यास विधिलाई मात्र व्याख्या गर्ने प्रयास गरिनेछ ।

२) बोधिचित्तोत्पाद अभ्यास पद्धति (सेम् क्येइ व्याम् लेन् छुल्)

बोधिचित्तोत्पाद अभ्यास पद्धतिद्वारा एकदम शसक्त ढङ्गबाट बोधिचित्तोत्पाद गर्ने पद्धति पनि हुँदाहुँदै धेरैजसो विद्वानहरूले खालि बोधिचित्तोत्पाद अनुष्ठान विधिलाई मात्र जोड दिएर लेखेको पाइन्छ । नागार्जुनको गम्भीर दृष्टि परम्परा र असङ्गको विपुल चर्या परम्परा दुवैको आ-आफ्नै बोधिचित्तोत्पाद अभ्यास पद्धति छन् भन्ने मान्यता तिब्बतीहरूको रहेको छ । यी दुवै पद्धति पछि अतीश दीपंकर श्रीज्ञानले हासिल गर्नुभयो । पहिलो पद्धति अर्थात् गम्भीर परम्पराको पद्धतिलाई परात्म समता र परिवर्तन (दाग् श्येन् व्याम् ज्ये) भनियो र दोस्रो पद्धति अर्थात् विपुल परम्पराको पद्धतिलाई हेतुफलमा आधारित सात उपदेश (ग्युन्दे मेङा द्युन्) भनियो तर तिब्बती संस्करणमा जस्तो व्यवस्थित र संगठित ढंगमा भारतीय आचार्यहरूका संस्कृत कृतिमा प्रस्तुत गरिएको पाइँदैन । ञ्यिङ्मा, काग्यु र साक्या परम्पराका कृतिहरूमा पनि यसको खासै चर्चा गरिएको पाइँदैन तर पक्कैपनि सोही उपदेशलाई अर्कै शीर्षकमा व्याख्या गरिएको चाहिँ पक्कैपनि पाइन्छ । यसरी स्पष्टरूपमा परात्मसमता र परिवर्तन र हेतुफलमा आधारित सात उपदेश यी दुई शीर्षकमा विस्तृत व्याख्या गेलुग् परम्पराका संस्थापक जे चोंखापाद्वारा मात्र आफ्नो कृति *बोधिमहामार्गक्रम* (*ज्याङ् छ्युब् लाम् रिम् छेन् मो*) मा गरिएको देखिन्छ । बोधिमहामार्गक्रम अतीशविर चित बोधिपथप्रदीपकै विस्तारित रूप मान्न सकिन्छ किनभने बोधिपथ प्रदीपमा उल्लेखित त्रिपुरुष (क्ये बु सुम्) का अभ्यासहरूको विस्तृत व्याख्या बोधिमहामार्ग क्रममा गरिएको छ । जे चोंखापाभन्दा अगाडिका कादम्पा गुरुहरूले बोधिचित्तोत्पाद अभ्यास पद्धतिलाई त्यसरी दुई शीर्षकमा वर्गीकरण गरेर व्याख्या गरेको पाइँदैन । त्यसैले जे चोंखापाको बोधिमहामार्गक्रम (ज्याङ्छुब् लामरिम् छेन्मो) कै आधारमा हामी यी दुई बोधिचित्तोत्पादका अभ्यासहरूको व्याख्या गरौं ।

२.१) परात्मसमता र परिवर्तन (दाग् श्येन् ञ्याम् ज्ये) :

गम्भीर र विपुल परम्परामध्ये परात्मसमता र परिवर्तन अभ्यास गम्भीर परम्परा अन्तर्गत पर्दछ । यसका प्रमुख श्रोत नै गम्भीर परम्पराका संस्थापक नागार्जुनको *रत्नावली* र सोही परम्पराका शान्तिदेवको *बोधिचर्यावतार* हो । परात्मपरिवर्तनको अभ्याससंग सम्बन्धित श्लोक यी दुईटा ग्रन्थमा महत्त्व दिएरै प्रस्तुत गरिएको पाइन्छ जस्तै नागार्जुनले रत्नावलीमा भन्नुभएको छ : *तेषां पापं मयि पच्येन् मच्छुभम् तेषु चाखिलम् ।।* (हान, १९८२ : १६०) अर्थात अरूहरूको पाप ममा परिपाक होउन् र मेरो शुभ अरूमा फस्टाउन् । त्यसरी नै शान्तिदेवले *बोधिचर्यावतार* मा भन्नुभएको छ, *आत्मानं चापरंश्चैव यः शीघ्रं त्रातुमिच्छति । स चरेत्परमं गुह्यं परात्मपरिवर्तनम्* ।। १२० ।। (वैद्य, १९६० : १६२) जसले आफूलाई र अरूहरूलाई पनि शीघ्र नै उद्धार गर्न चाहन्छ त्यसले एकदम पावन तथा गु यपरात्मपरिवर्तनको अभ्यास गर्नै पर्छ । यस्ता श्लोकहरूको उल्लेख हुनु नै मञ्जुश्री/ नागार्जुनका गम्भीर दृष्टि परम्पराको बोधिचित्तोत्पादका मूल अभ्यास परात्मपरिवर्तन हो भन्ने कुराको पुष्टि हो । सामान्यतया: जे चोंखापाको बोधिमहामार्गक्रम (ज्याङ् छुब् लाम् रिम् छेन् मो) का अनुसार परात्म समता तथा परिवर्तनको अभ्यासलाई तीन चरणमा बाँडेको छ : १. परात्मपरिवर्तन गर्नाका अनुशंसाहरू र नगर्नाका दोषहरूको बारेमा चिन्तन (दाग् श्येन् ज्ये वे येन् योन् धाङ् मा ज्ये पे ञ्ये मिग् साम् पा), २. आफूलाई परात्मपरिवर्तन चिन्तनमा अभ्यस्त पार्दै लगे साँच्चै परात्मपरिवर्तन अभ्यास गर्न सक्ने (दाग् श्येन् ज्ये वे साम् पा घोम् ना क्ये पार् न्यु पा) र ३. परात्मपरिवर्तन-विधिको भावना-क्रम (दाग् श्येन् ज्ये वे छ्युल् गोम् पे रिम् पा) । तदनुसार पहिलो बुदा अर्थात परात्मपरिवर्तनका गुणहरूका बारेमा ज्ये चोंखापाले आचार्य शान्तिदेवकृत *बोधिचर्यावतार* का श्लोकहरूलाई उद्धरण गर्दै कसरी आत्मस्नेह भावना सबै दु:खका श्रोत हुन् र पर स्नेह सबै सुखको मुहान हो, त्यसैले अरूहरू कतिको महत्त्वपूर्ण छन् भनेर देखाउनुभएको छ । दोस्रो बुदा अर्थात 'अभ्यस्त पार्दै लगेमा साँच्चै नै परात्मपरिवर्तन गर्न सकिने' अन्तर्गत हामीले अहिले यो अभ्यास गर्न नसक्नुको मुख्य कारण भनेकै हाम्रो आत्मस्नेह र आत्मग्राह चिन्तन हो जसले आफू 'म' र 'अरू' यी दुईटा भेद सृजना गर्दछ । यसै आत्मस्नेह चिन्तनकै वशमा परी हामी कुनै व्यक्तिलाई शत्रु, कुनैलाई मित्र र कुनैलाई अपरिचित भनेर भेदभाव गर्छौं । यो भेदभाव खालि कपलोकल्पित मात्र हो जसमा कुनै यर्थाथता छैन । सबै परिकल्पित मनको प्रक्षेपण मात्र हो । केही मद्दत गरिदिए घंघोर शत्रु पनि परम मित्रमा परिवर्तन हुन्छ त्यस्तो उदाहरण हामीले प्रत्यक्ष देखेकै छौं । त्यस्तैगरी परम मित्र पनि सा-सानो कुरा नमिलेर आपसी अहं भावले घंघोर शत्रु भएको हामी देख्छौं । अपरिचितलाई त भेट्नु मात्र पर्छ तुरुन्तै मित्र त भइनै हाल्छ । ल अब भन्नुहोस्, यहाँनेर को शत्रु, को मित्र र को अपरिचित ? सबै हाम्रो आत्मस्नेहकै कारणले गर्दा शत्रु, मित्र र अपरिचितका रूपमा परिकल्पना गरिन्छ वास्तवमा त्यस्तो हुँदै हुँदैन । अत: हामी सबै समान नै छौं । तर त्यो आत्मस्नेहको पकडलाई यहि अभ्यासद्वारा खुकुलो पार्दै लगिएपछि र आत्मपरिवर्तनका गुणहरूलाई चिन्तन गर्दै लगिएपछि यो अभ्यास गाह्रो लाग्न छोड्नेछ जसको फलस्वरूप हामी सबैलाई समान देख्न थाल्छौं यसैलाई परात्मसमता (दाग् श्येन् ञ्याम् पा) भनिन्छ । तेस्रो परात्मपरिवर्तन-विधिको भावना-क्रम अन्तर्गत आफूलाई अरू र अरूलाई आफूमा मनमनै बदल्नुपर्छ । यसमा दृष्टिकोण नै परिवर्तन गर्नुपर्छ । आफूलाई हामी सधैं स्नेह गर्छौं तर यो अभ्यासमा अरू आफू भएपछि त्यही बमोजिम स्नेह गर्नुपर्‍यो र पहिले अरूलाई वास्ता नगर्ने बानी थियो अब ठीक उल्टो आफूलाई वास्ता नगर्ने बानी बसाल्नुपर्‍यो । त्यसपछि शान्तिदेवका यी श्लोकहरूका अनुसार अभ्यास गर्नुपर्‍यो : *तस्मात् स्वदु:खशान्त्यर्थं परदु:खशमाय च । ददाम्यन्येभ्य आत्मानं परान् गृह्णामि चात्मवत् ।। १३६ ।। हीनादिष्वात्मतां कृत्वा परत्वमपि चात्मनि । भावयेर्ष्यां च मानं च निर्विकल्प्येन चेतसा ।। १४० ।।* (ध्यानपार

मिता, बोधिचर्यावतार) अर्थात् त्यसकारण आफ्नो दुःख अन्त्य गर्न र अरूको दुःख पनि शान्त पार्नका लागि आफूलाई अरूको हितका लागि दिनुपर्‍यो वा त्यागनुपर्‍यो र अरूलाई आफूजस्तै ग्रहण गर्नुपर्‍यो । हीन आदि - हीन, मध्यम् र उच्च - जोसुकैको ठाउँमा आफूलाई राखेर र अरूलाई आफू ठानेर कुनैपनि विकल्प मनमा आउन नदिइ इर्ष्या, प्रतिस्पर्धा र घमण्डको अनुभूति गर्नू । (वैद्य, १९६० : १६३) यहाँ इर्ष्या, प्रतिस्पर्धा र घमण्डलाई आफूले अरूविरुद्ध प्रकट गर्ने भाव होइन बरु आफूविरुद्ध प्रकट गर्ने भाव हो किनभने अरूलाई आफू र आफूलाई अरू भनेर ग्रहण गरिसकेपछि पहिले अरूविरूद्ध प्रकट हुने यी सबै नकरात्मक भाव अब आफूविरूद्ध प्रकट हुनेछ जबकि पहिले आफूलाई गर्ने स्नेह अब अरूलाई गरिन्छ । आत्मस्नेह अब परस्नेहमा बदलिन्छ । यसै अभ्यासद्वारा बोधिसत्त्वहरूले आफूलाई भन्दा अरूलाई अधिक स्नेह गर्छन्, अधिक महत्त्वपूर्ण ठान्छन् । त्यसकारण आफ्नो सबै सुख, पुण्य पनि त्यसरी ठानिसकेपछि अब अरूले प्राप्त गरुन् र अरूका दुःख र पाप सबै मैले भागूँ भनेर कामना गरिन्छ । आचार्य जे चोंखापाले बोधिमहामार्ग क्रममा यो अभ्यासका लागि तगारोका रूपमा रहेको आफू र अरूको स्वतन्त्र अस्तित्वको भावलाई यस्ता थुप्रै तर्कहरू दिएर कसरी आफू र अरूमा कुनै भिन्नता छैन र यस स्वतन्त्र अस्तित्व खालि मनको कपलोकल्पित प्रक्षेपण मात्र हो भनेर पुष्टि गर्नुभएको छ । परात्म परिवर्तनको अभ्यास भावनात्मकरूपले श्वासप्रश्वासको माध्यमले गरिन्छ जसलाई देनलेन (तोङ् लेन्) अभ्यास भनिन्छ । तोङ् लेनको उल्लेख जे चोंखापाले बोधिमहामार्गक्रममा गर्नुभएको छैन तर अतीशविरचित महायान मतिशोधन मूल श्लोक (थेग् पा छेन् पो लो ज्योङ् घि चा छिग्) मा भने यसरी उल्लेख गरिएको पाइन्छ :

༄༅། །དངོས་གཞིས་ཧོང་ལེན་སྤྱིལ་མར་སྦྱངས། ༄༅། །ལེན་པའི་གོ་རིམ་རང་ནས་བརྩམས། དེ་གཉིས་རླུང་ལ་བསྒྲོན་པར་བྱ། (ཚིན་པོ་བློ་སྦྱོང་བརྒྱ་རྩ།།)[८]

अर्थ : मौल अभ्यासका रूपमा तोङ्लेनको पालैपालो अभ्यास गर । आफूले लिएर नै (यो अभ्यासको) शुरुवात गर्नु । यी दुईलाई वायु (श्वासप्रश्वास) मा बसाइराख्नु पर्छ । जसअनुसार अरूका सबै दुःख, पाप, दरीद्रता आफूले श्वास तान्दा लिइन्छ र आफ्नो सबै सुख, पुण्य र सम्पन्नता आफूले श्वास फाल्दा अरूलाई दिइन्छ । (आइ.ति.सि. २००४ : ३५) यसलाई किन श्वास प्रश्वासको माध्यमले नै भावना गर्नुपर्छ त भन्ने प्रश्नको जवाफ अतीशका सातसूत्रीय मतिशोधन अभ्यासका संग्रहकर्ता चेखावा येशे दोर्जेका शिष्य से च्यिल् भु ले यसरी दिनु भएको छ :

གཏོང་ལེན་གཉིས་དབུགས་ཕྱི་འགྲོ་ནང་འགྲོ་ལ་བརྟེན་ཏེ་སྦྱོང་ངོ་། འདི་ནི་འདི་ཉིད་ལ་སེམས་བཟུང་སླ་བ་དང་། འབྱོངས་རྐྱེན་པ་དང་། རྣམ་རྟོག་མང་པོ་གཞོམ་པའི་ཆེད་དུ་མཛད་པའོ།[९]

अर्थ : तोङ्लेन श्वासप्रश्वास संगसंगै अभ्यास गर्नु पर्छ । किनभने यसले गर्दा यस अभ्यासमा चित्तलाई सजिलैसंग एकाग्र पार्न सकिन्छ । अभ्यासको प्रत्यय पनि भएकोले र अनेक विकल्पहरूलाई पनि नाश गर्ने हुनाले श्वासप्रश्वासको माध्यमबाट यसको अभ्यास गरिन्छ । (आइ.ति.सि. २००४ : ४९)

यसरी परात्मपरिवर्तनद्वारा बोधिसत्त्वले सबै प्राणीहरूका सबै दुःख आफूले लिएर अहिलेलाई आफ्नो सबै सुख र पुण्य उनीहरूलाई अपर्ण गरिदिन्छन् र पछि परम सुख अर्थात् बुद्धत्वको सुख दिनका लागि आफू बुद्ध हुने संकल्प अर्थात् बोधिचित्तोत्पाद गर्दछन् त्यसैले यसलाई तिब्बती भाषामा दाग श्येन ञ्याम् ज्येइ सेम् क्ये भनिन्छ ।

२) हेतुफलमा आधारित सात उपदेश (ग्युन्दे मेङा द्युन्) :

हुन त तिब्बती गुरुहरू बोधिचित्तोत्पादको यो विधि आर्य मैत्रेय/आचार्य असङ्गको परम्पराबाट आएको हो भनेर भन्नुहुन्छ तर साँच्चै आर्य मैत्रेय/असङ्गका ग्रन्थ जस्तै आचार्य मैत्रयका पाँच ग्रन्थ, बोधिसत्त्वभूमि,

[illegible]

इतिल्हंगो सम्यक महादान पर्व २०७६

नेसं ११४० चिल्लाथ्व तृतीया व चौथी

(२०७६ फाल्गुण १४ र १५ गते)

सम्यक महादान पर्वय् देवदेवता विराजमान यानेगु थल: (सिद्ध प्याल)

ग्वसाः थलः

[illegible]

हिरण्यवर्ण महाविहार

विहार सुधार समिति

क्वाःबाः, यल

(क)

(ख)

[illegible]

[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]
[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]	[illegible]

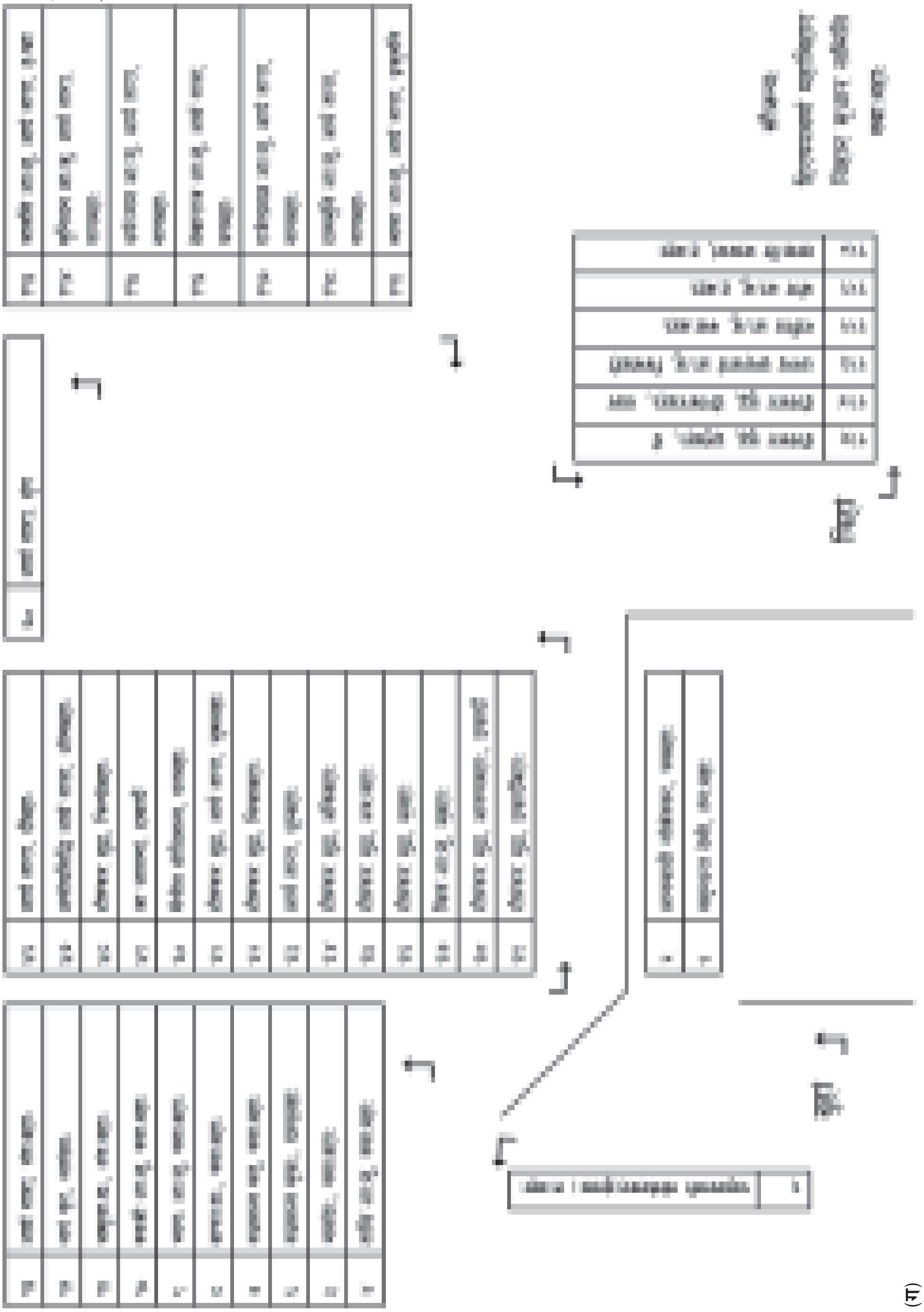

(म)

भिंतुना

हिरण्यवर्ण महाविहारया ग्वसालय् प्यदँ फुनाः न्याईं बयनीजलय् ज्वीगु कथं थुगुसी ४७५ क्व:गु **इतिल्हुगु सम्यक महादान पर्वया** लसताय् सकलसित भिंतुना देछायाच्वना नापं थुगु सम्यक महादानया पुण्यं सकल सत्व प्राणीया उद्धार जुयाः बुद्धत्व प्राप्त ज्वी फयमा धकाः बुद्धगणपिके आशिका फ्वनाच्वना ।

बौद्ध विहार संघ

अक्षेश्वर महाविहार, पुल्चः

(घ)

महायानसंग्रह इत्यादि पल्टाएर हेर्ने हो भने यस विधिको मुख्य प्रतिपाद्य विषय 'सबै आमा सत्त्वहरू' (मा सेम् चे थाम्चे) को कुनै पनि सन्दर्भ भेटिन्न । हुन तः आचार्य असङ्गको विज्ञानवाद दर्शनमा प्रतिपादित विषयका रूपमा रहेको अष्टविज्ञान अर्थात् ६ प्रवृति विज्ञान, क्लिष्ट मनोविज्ञान र आलयविज्ञानले कर्म र फलको सञ्जाललाई राम्रोसंग प्रस्तुत गरेको पाइन्छ । जसअनुसार कसरी आलयविज्ञानमा संगृहित बीज र वासनाले नै प्राणीहरूलाई एक जन्म पछि अर्को जन्म लिन बाध्य गराउँदै यो संसारचक्रमा अल्झाइराख्छ भन्ने कुराको राम्ररी चित्रण गरिएको छ । यस चित्रणले अनादिकालदेखिको पूर्वजन्म, वर्तमान जन्म र पुनर्जन्म को अटूट संृखलालाई स्थापित गरिदिएको छ । यसैको आधारमा हामीले अनादिकालदेखि नै कति पूर्वजन्महरू लियौं भन्ने कुरा कल्पनातीत छ भन्ने बुझ्छौं । हरेक पूर्वजन्म (पूर्वभव)मा हामीलाई जन्म दिने र हुकाउँने एक एक जना आमा त हुने नै भयो । त्यो हिसावले अहिले जति पनि प्राणीहरू छन् ती सबै कुनै न कुनै जन्ममा हाम्रा आमा भएर आइसकेका छन् । त्यसैले समग्रमा भन्नुपर्दा आर्य मैत्रेय र असंङ्गका कृतिमा आमा सत्त्वको उल्लेख नभएतापनि उहाँका दर्शनबाट सत्त्वहरू सबै हाम्रै आमा हुन् भन्ने कुरा सहजै प्रमाणित गर्न सकिन्छ । त्यसैले पछिका आचार्यहरूले यो परम्परालाई आर्य मैत्रेय र असङ्गसंग जोडेको हुनुपर्छ । सत्त्वहरूलाई आमाको दर्जा दिने प्रचलन स्वयं अतीश दीपंकर श्रीज्ञानले नै शुरु गर्नुभएको हुनुपर्छ किनभने जे चोंखापाले बोधिमहामार्गक्रम (झ्याङ्छुब् लाम्रिम् छेन् मो) मा यो परम्परालाई आर्य मैत्रेय र असङ्गसंग जोड्नुभएको छैन बरु अतीश दीपंकरश्रीज्ञानसंग जोड्नुभएको छ । बोधिमहामार्ग क्रममा हेतुफलका सात उपदेशहरूलाई यसरी उल्टो क्रममा प्रस्तुत गरिएको छ :

རྒྱུ་འབྲས་བདུན་ནི།   རྫོགས་པའི་སངས་རྒྱས་བྱང་ཆུབ་ཀྱི་སེམས་
ལས་འབྱུང་ལ།   སེམས་དེ་ལྷག་བསམ་ལས་དང་།   བསམ་པ་
དེ་སྙིང་རྗེ་ལས་དང་།   སྙིང་རྗེ་བྱམས་པ་ལས་དང་།   བྱམས་པ་
དྲིན་དུ་བཟོ་བ་ལས་དང་།   དྲིན་དུ་གཟོ་བ་དྲིན་དྲན་པ་ལས་དང་།
དྲིན་དྲན་པ་ནི་མར་མཐོང་བ་ལས་འབྱུང་བ་སྟེ་བདུན་ནོ།།[10]

अर्थ : हेतु फलका सात (संृखला) यस प्रकार रहेको छ : ७. सम्यक् सम्बुद्ध बोधिचित्तबाट उत्पन्न हुन्छ । ६. बोधिचित्त अध्याशयचित्तबाट उत्पन्न हुन्छ । ५. अध्याशयचित्त करुणाबाट उत्पन्न हुन्छ । ४. करुणा मैत्रीबाट उत्पन्न हुन्छ । ३. मैत्री (मातृगुण) प्रत्युपकारबाट उत्पन्न हुन्छ । २. प्रत्युपकार (मातृगुण) स्मरणबाट उत्पन्न हुन्छ । १. (मातृगुण) स्मरण मातृसंज्ञाबाट उत्पन्न हुन्छ ।
(चोंखापा, १९९९ : २९२)

यसलाई बुदागत किसिमले यसरी प्रस्तुत गर्न सकिन्छ : १. मातृसंज्ञा (मार थोङ् वा श्ये), २. मातृगुण स्मरण (ढिन् ढेन्), ३. मातृगुण प्रत्युपकार (ढिन् धु स्हो वा), ४. मैत्री (झ्याम् पा), ५. करुणा (ञिङ् ज्ये), ६. अध्याशय चित्त (ल्हाग् साम्), ७. बोधिचित्त (झ्याङ् छुब् क्यि सेम्) । यी सात बुदालाई संक्षेपमा यस प्रकार व्याख्या गर्न सकिन्छ :

यो अभ्यासका लागि सबैभन्दा पहिले समता भावको अभ्यास गर्नु अत्यावश्यक छ । अहिले हामीले कसैलाई मित्र, कसैलाई शत्रु र कसैलाई अपरिचितका रूपमा हेरिरहेका छौं । सबैलाई सबैभन्दा पहिले समानरूपमा हेर्नुपर्‍यो । कसरी हेर्ने भन्ने कुरा माथि परात्मपरिवर्तनको बुंदा मै व्याख्या गरिसकिएको छ । त्यसपछि १. सबै प्राणीहरू कुनै न कुनै जन्ममा हाम्रा आमा भइसकेको हुँदा उनीहरू सबैलाई आमाको संज्ञा दिनुपर्छ । २. जसरी अहिलेकी आमाले हामीलाई जन्माउनुभयो, हुकाउँनुभयो र हाम्रो खातिर हरेक कार्य गर्नुभयो । आमाको गुण आफ्ना सन्तानका लागि कति छ भनेर बढाइचढाइ गरिरहनु नपर्ला शायद । त्यस्तो कृपा सबै सत्त्वहरूले आमा बनेर हाम्रो कुनै न कुनै पूर्व जन्ममा हामीलाई गरेर आइसकेका छन् । त्यसैले ती सबै गुण अब संझनुपर्‍यो । ३. हामीलाई ज्यानकै माया मारेर यत्रो माया ममता दिएका आमा सत्त्वहरूलाई अब त्यतिकै छाड्न मिल्छ, पक्कैपनि मिल्दैन, उहाँहरूको गुणको प्रत्युपकार गरेनौं भने हामी कतिको कृतघ्न ठहरिनेछौं । ४. यसको

फलस्वरूप हामी उहाँहरू सधै सुखी होउन् भन्ने कामना गर्छौं । खालि सांसारिक संस्कार र विपरिणाम सुख मात्र होइन जो आखिर दु:ख नै हो र सुखै भएपनि अन्तत: दु:ख मै परिणत हुने निश्चित छ त्यस्तो नभएर बुद्धत्वकै सुख प्रदान गर्ने अठोट गर्छौं । यसलाई मनोज्ञ मैत्री भनिन्छ ५. तर अहिले हामीलाई अगाढ मायाममता प्रदान गर्ने आमा सत्त्वको हालत एकदम दयनीय छ । आफ्नै कर्म र क्लेशका कारण उनीहरू अस य षडगतिका दु:ख भोगिरहेका छन् अहिले संसारको असह्य दु:खमा फसेका छन् । असहाय जस्तै बनेका छन् उनीहरू । कर्म र क्लेशका कारण षडगतिमा भौतारेर दु:ख भोग्नुपरेका छन् । जसरी आफ्नी आमाले दु:ख भोग्दा हामी करुणाले छटपटिन्छौं ठीक त्यसैगरी सारा आमा सत्त्वहरूले यसरी असह्य दु:ख भोगेको देख्दा महाकरुणा उत्पाद गर्छौं । ६. त्यही महाकरुणाको कारणले जसरी आमाले दु:ख भोगिरहेको हामी देख्न सक्दैनौं र कसैको मुख नटाकी आफै गएर उहाँको सेवा गर्छौं, उहाँलाई दु:खमुक्त गर्ने कोशिस गर्छौं, त्यसरी नै सारा आमारूपी सत्त्वहरूले त्यस्ता विकराल दु:ख भोगिरहेको देख्दा "अँ होस्, अरू कसैले उनीहरूको उद्धार गरिदेलान् नि, मैले किन टाउको दुखाउनुपऱ्यो" भनेर हामी त्यसै चूप लागेर बस्नै सक्दैनौं बरु जुरमुरिएर ठूलो उत्साह उमंगका साथ उहाँहरूको उद्धार कार्यमा यस्तो सोंच्दै अघि बढ्छौं, "म एक्लैले सबै सत्त्व प्राणीहरूलाई दु:खको भयंकर सागरबाट उद्धार गर्छु । यो कार्य मैले नै गर्छु ।" बोधिसत्त्वहरू यही नै सोंच लिएर निर्विकल्परूपले सत्त्वार्थक्रिया गरिरहनुहुन्छ । यसलाई नै अध्याशय चित्त भनिन्छ । ७. त्यसपछि यी सबै आमा सत्त्वहरूको दु:ख सदाको लागि निर्मूल गरेर बुद्धत्वकै अतुलनीय र महासुख दिनका लागि आफू बुद्ध हुन सकूँ भनेर बोधिचित्तोत्पाद गरिन्छ ।

यसरी दुईटा परम्पराअन्तर्गत एकदमै शसक्त ढङ्गले बोधिचित्तोत्पाद गरिन्छ । अतीश दीपंकर श्रीज्ञानले यी दुइटै अभ्यासलाई समेटेर बोधिचित्तलाई व्यवहारिक ढङ्गले आफ्नो जीवनकै अभिन्न अङ्गका रूपमा अभ्यास गर्नका लागि मतिशोधन अभ्यास (लोज्योङ्) को पनि उपदेश दिनुभयो । मतिशोधन अभ्यासमा संवृति र परमार्थ बोधिचित्त दुबैको उत्पाद गरिन्छ । लोजोङ् मार्फत सम्पूर्ण बोधिसत्त्वचर्यालाई खालि शब्दमा मात्र सीमित नपारेर साँच्चै व्यवहारिक ढङ्गले जीवनको अभिन्न अङ्गका रूपमा अभ्यास गरिन्छ । अहिले अतीश दीपंकर श्रीज्ञानले स्थापना गर्नुभएको कादम्पा परम्परा त विद्यमान रहेन तर त्यसको त्यही बोधिचित्तोत्पाद विधि समाविष्ट लामरिम र लोजोङ् उपदेश चारैवटा तिब्बती बौद्ध परम्परामा एक महत्त्वपूर्ण अभ्यास बनेको छ भलै शीर्षक अर्कै होला तर व्याख्या उहीं हो । त्यसैले यही उपदेशको कारणले गर्दा आज तिब्बती बुद्धधर्म जीवन्त बनेको छ र तीनैवटा यानलाई विना विरोधाभास अभ्यास गर्न सकिने भएको छ । सबै परम्परामा पहिले लामरिम र लोजोङ्ग अभ्यासलाई भिन्नाभिन्नै नाम जस्तै ङोन् डो इत्यादिले पूर्णरूपले भित्रि हृदयदेखि अभ्यास नगरेसम्म वज्रयानमा प्रवेश गर्न सकिन्न ।

उपसंहार

यहाँ संस्कृत र तिब्बती श्रोतको आधारमा बोधिचित्त अभ्यासलाई अध्ययन र व्याख्या गर्ने जमर्को गरिएको छ । तर यो विषय अत्यन्तै विशाल भएकोले अझ पनि यसमा धेरै कुराहरू जानि जानि वा नजानिकनै छुट्न गएको छ । बोधिचित्तको परिभाषा, प्रकार एवं मञ्जुश्री-नागार्जुन तथा मैत्रेय-असङ्गका परम्परामा आधारित बोधिचित्तोत्पादको अनुष्ठान विधि एकदमै संक्षिप्त रूपमा प्रस्तुत गरिएको छ । यो विषयमा अनुसन्धान बौद्ध प्राज्ञिक वृत्तमा जति बढ्दो मात्रामा हुनुपर्ने हो त्यति भएको पाईदैन । विशेष गरेर चोंखापाको वृहत तिब्बती रचना लाम रिम छेन् मो को आधारमा यी दुई परम्पराअनुसार बोधिचित्त अनुष्ठान विधिलाई प्रस्तुत गरिएको छ । बोधिसत्त्व संवर तथा संवर हानि तथा रक्षा, षडपारमिता इत्यादिको त चर्चा नै गरिएको छैन । अहिले नेपालमा विश्वविद्यालय स्तरमै सञ्चालन भइरहेका बौद्ध अध्ययनका विद्यापीठहरूमा यस बोधिचित्त उत्पन्न गर्ने विधिको पठन

पाठन त हुन्छ तर विडम्बना यो विधि कुन स्रोतबाट लिइएको हो भन्ने विषयमा कतिपय लाई जानकारी समेत छैन र अनुसन्धान गर्ने जमर्को समेत भइरहेको देखिएको छैन । यहाँ संक्षिप्तरूपमा मूल तिब्बती श्रोत विशेष गरेर चोंखापाको "लामरिम छेन् मो" को आधारमा अतीश दीपंकर श्रीज्ञानबाट तिब्बतमा प्रचार प्रसार भएको दुवै परम्पराअनुसार बोधिचित्त अभ्यास विधि प्रस्तुत गरेकोले बौद्ध शिक्षक तथा अनुसन्धाताहरूलाई केही भएपनि मद्दत मिल्ने आशा लिइएको छ । हुनत: यो लेख नै बोधिचित्ताभ्यास को विषयमा लेखिएको पूर्ण लेख होइन किनकि यो विषय नै निकै व्यापक भएको हुँदा यहाँ चन्द्रकीर्तिविरचित *मध्यमकावतार* को एउटा श्लोक उल्लेखनीय जस्तो देखिन्छ :

ནམ་མཁའ་མེད་པས་འདབ་ཆགས་ལྡོག་པར་མི་འགྱུར་གྱི།
འདིར་ནི་རང་མཐུ་ཟད་པས་ལྡོག་པར་འགྱུར་དེ་བཞིན།[११]

आकाश नै नभएकोले वा सकिएकोले (उडिरहेको) पंक्षी (जमीनमा) फकर्ने होइन कि बरु आफ्नो शक्ति समाप्त भएकोले पो जमीनमा फर्किन्छ भनेजस्तै । (डि. एल. एल...., २००५: ९६) आचार्य चन्द्रकीर्तिको श्लोकमा भनिएझैं बोधिचित्तका सामग्रीहरू सकिएकोले यो लेख यही समाप्त गर्न खोजिएको होइन बरु बिस्तारभयको कारणले, लेखको पृष्ठ-सीमा-परिधिभित्र रहेर लेख्नुपर्ने बाध्यताको कारणले र समयमा सिद्ध्याउनुपर्ने कारणले पछि अझ विस्तृतरूपमा अध्ययन गर्ने अठोटका साथ अहिलेको लागि यो अध्ययनलाई यहीं टुङ्याइएको छ ।

सन्दर्भ ग्रन्थसूची

१) आइ.ति.सि. (सं.), २००४, ཐེག་པ་ཆེན་པོའི་བློ་སྦྱོང་བརྒྱ་རྩ།། (थेग् पा छेन् पोइ लोज्योङ् ग्या चा) नयाँ दिल्ली : दि ईन्स्टिच्यूट अफ तिबेटन क्लासिक्स ।

२) चोंखापा, १९९९, – བྱང་ཆུབ་ལམ་རིམ་ཆེན་མོ།། (झ्याङ् छुब् लाम रिम् छेन् मो) । मुन्दगोद : गाज्याङ् कम्प्युटर इन्पुट सेन्टर ।

३) त्रिपाठी, रामशंकर (सं.), १९७७ – *प्रज्ञापारमितोपदेशशास्त्रे आचार्यहरिभद्रविरचिता अभिसमयालङ्कारवृत्तिः स्फूटार्थाः* । सारनाथ : केन्द्रीय तिब्बती उच्च शिक्षा संस्थानम् ।

४) त्रिपाठी, रामशंकर, १९८९ – *आचार्य शान्तिदेव प्रणीत बोधिचर्यावतार* । लेह : केन्द्रीय बौद्ध विद्या-संस्थान ।

५) दत्त, नलिनाक्ष (सं.), १९७८ – *बोधिसत्त्वभूमिः* । पटना : के. पि. जायसवाल अनुशीलन संस्थान ।

६) धोन्ढुब्, भिक्षु फुन्छोग (सं.), २००९, དབུ་མ་ལ་འཇུག་པའི་རྒྱ་ཆེར་བཤད་པ་དགོངས་པ་རབ་གསལ་བཞེས་བྱ་བ་བཞུགས་སོ།། (उ मा ला ज्युग् पे ग्या छ्येर् श्ये पा गोङ् पा राब् स्यल् वा श्ह्ये झ्या वा श्ह्युग् सो ।) सारनाथ : गेलुग् पा विद्यार्थी कल्याण समिति ।

७) नाम्ग्याल्, ख्येन्पो कर्मा (सं.), २०१०, དམ་ཆོས་ཡིད་བཞིན་ནོར་བུ་ཐར་པ་རིན་པོ་ཆེའི་རྒྱན།། (धाम् छ्यो ह्यि श्ह्यिं ग्यि नोर् बु थार् पा रिन्पोछ्रेइ ग्येन्) काठमाण्डौ : लेग्शेलिङ् प्रकाशन ।

८) नाम्डोल्, ग्यल्छेन् (सं.), १९८५ – *आचार्यकमलशीलप्रणीतः भावनाक्रमः* (भोटीय-संस्करण, संस्कृत उद्धार एवं हिन्दी अनुवाद) सारनाथ : केन्द्रीय उच्च तिब्बती शिक्षा संस्थान ।

९) नेगी, रमेशचन्द्र (सं.), १९६०, ཨ་ཏི་ཤས་མཛད་པའི་ཆོས་ཆོས་བཅུ་གཅིག།། (अतीशे ज्ये पे छ्यो छेन् च्युग् च्यिग् सं. अतीशविरचिता एकादशग्रन्था।)। सारनाथ : केन्द्रीय उच्च तिब्बती शिक्षा संस्थान ।

१०) डि. एल. एल. सोसाइटि (सं.), २००५, མདོན་རྟོགས་རྒྱན་དང་། དབུ་མ་འཇུག་པ། མཛོད་རྩ་བ་བཅས་བཞུགས་སོ།། (ङोन् तोग् ग्येन् धाङ् उ मा ज्युग् पा । ज्योए चा वा च्ये श्ह्यु सो ।।) । कर्णाटक : ढेपुङ लोसेलिङ् लाइबरेरी सोसाइटि ।

११) वाङ्छुग्, दोर्जे, २००७ – *The Resolve to Become a Buddha:A Study of the Bodhicitta Concept in Indo-Tibetan Buddhism.* Tokyo M IIBS.

१२) वैद्य, पि. एल. १९६० – *शान्तिदेवविरचित: बोधिचर्यावतार: । प्रज्ञाकरमतिविरचितया पञ्जिकाख्य-व्याख्यया संवलित: ।* दरभंगा : मिथिला विद्यापीठ ।

१३) रोजर, ज्याक्सन (सं.), 1992 - 'Indian Altruism: A Study of the Terms *Bodhicitta* and *cittotpada*' in *The Journal of the Internationa Association of Buddhist Studies*. pp. 224-241.

१४) हान, माइकल (सं.), १९८२ – *Nagarjuna's Ratnavali*. बोन : Indica et Tibetica Verlag.

तिब्बती भाषा उच्चारण

१) छ्येधु झ्यावा सेम्च्येन् थाम्च्ये क्यि धोएन्धु थोब्झ्या लानामेपे झ्याङ्छुब् थोब्पार् दोएपा सेम्क्येक्यि छेन्ञ्यि जोग्पार् दोएपार् झ्या ते। (गोम्पा राब् सल)

२) धेतार् सेम्च्येन् नाम्ला सोग्च्ये श्हियङ् सोग्ला तेन्पा धेश्हियन्धु झ्याङ्छुब् सेम्पाला याङ् सोग् ताबुइ झ्याङ्छुब्क्यि सेम् च्ये श्हियङ् धेला तेन्पाहो ।

३) फेन्देइ ज्युङ्ने जोग्पायि । साङ्ग्ये ग्यल्वेइसे ले ठुङ् । ग्यल्से तोङ्ञ्यि ञ्यिङ्ज्येयि । दागञ्यि झ्याङ्छुब् सेम्ले ठुङ् । (थुब्पा गोङ्सल)

४) होना धोएन्धाम् झ्याङ्छुब्क्यि सेम् धे च्यि चाम् श्हियग् ञ्याम् ना । तोङ्ञ्यि ञ्यिज्येइ ञ्यिङ्पोच्येन् सल् ला मियोवा टोय्पेइ था: धाङ् ढल्वाहो ।। (धाम्पेइ छ्योए ह्यिश्हियन्घ्यि नोर्बु थार्पा रिन्पोछेइ ग्येन्)

५. धेयाङ् छ्योए खाचिग् नि सेम्क्येक्यि तेन् । छ्योए खाचिग् नि सेम्क्येक्यि मिग्पा । छ्योए खाचिग् नि सेम्क्येक्यि छ्योगा । छ्योए खाचिग् नि सेम्क्येक्यि लाबझ्या । छ्योए खाचिग् नि सेम्क्येक्यि फेन्योय्न । छ्योए खाचिग् नि सेम्क्येक्यि डेबु ते । थेग्पा छेन्पोइ छ्योए नि सेम्क्येला मा दुय्पा मे धो । (धाम्पेइ छ्योए ह्यिश्हियन्घ्यि नोर्बु थार्पा रिन्पोछेइ ग्येन्)

६) ....झ्योवोला लुग् सुम् ङा: ते । धाङ्पो धर्मरक्षितला श्ह्युय् । ....। ञ्यिपा ज्याम्पल् ने ग्युय् । लामा झ्याम्पेइ नल्ज्योरपाला श्ह्युय् ।....। सुम्पा झ्याम्पाने ग्युय्। लामा सेर्लिङ्पाला श्ह्युय् । (थेग्पा छेन्पो लोज्योङ् ग्याचा)

७) श्यिङ्ता छेन्पो ञ्यि ले लेग् ग्युय्पेइ । स्हाब्मोइ तावा ग्याछेन् च्योएपेइ लाम् । मानोर् योङ्सु जोग्पेइ ने दुय्पेइ । दाम्पेइ जोय् मार्मेज्येला दुय् ।। (झ्याङ्छुब् लाम्रिम् छेन्मो)

८) ङोय्श्हिय तोङ्लेन् पेल्मार् ज्याङ् । ...। लेन्पेइ घोरिम् राङ्ने चाम् । धे ञ्यि लुङ्ला क्योएनपार् झ्या । (थेग्पा छेन्पो लोज्योङ् ग्याचा)

९) तोङ्लेन् ञ्यि उग् छ्यिडो नाङ्डो ला तेन् ते ज्योङ्डो । दि नि दिनिला सेम् स्हुङ् लावा धाङ् । ज्योङ् क्येन्पा धाङ् । नाम्तोग् माङ्पो श्ह्योम्पेइ छ्येधु जेपाहो ।

१०) ग्युन्दे दुय्न् नि । जोग्पेइ साङ्ग्ये झ्याङ्छुब्क्यि सेम् ज्युङ् ला । सेम् धे ल्हाग्साम् ले धाङ् । साम्पा धे ञ्यिङ्ज्ये ले धाङ् । ञ्यिङ्ज्ये झ्याम्पा ले धाङ् । झ्याम्पा ढिन्धु स्होवा ले धाङ् । ढिन्धु स्होवा ढिन्ढेन्पा ले धाङ् । ढिन्ढेन्पा नि मार्थोङ्वा ले ज्युङ्वा ते दुय्न्नो ।

११) नाम्खा: मेपेइ दाब्छ्याग् दोग्पार् मिंग्युर् घ्यि । दिर् नि राङ् थु स्हेपे दोग्पार्ग्युर् धे श्हियन् ।

चक्रेश्वर आजु धर्मबज्र बज्राचार्यजुया सक्षिप्त म्हसीका

हनेबहम्ह चक्रेश्वर आजु धर्मबज्र बज्राचार्य नाप खँल्हाबल्हाया संक्षिप्त रुप न्ह्यब्वया च्वना ।

चक्रेश्वर आजु धर्मबज्र बज्राचार्य व गणेशमाया

यलया झिंच्याबाहा बहि मध्य ऐतिहासिक महत्वं जागु मयूरवर्ण महाविहार, भिन्छे बाहा: न्हापां निसें थ:गु पुरुषार्थ व नन्त्रमन्त्रया माध्यमं नां दँपिं गुरुजुपिंगु वास स्थान जुल । थुकि मध्ये आचार्य वन्धु दत्त वज्राचार्यया दथुइ च्वंम्ह म्ह्याय् पाखें दुपिं सन्तान यात दत कव: धाइगु जुल । थुगु हे कवलय् आजुपिं रत्ननर्सि वज्राचार्य व लखनसिं वज्राचार्यजुया कुलय् धर्मवज्रया जन्म विज्यागु ख: । उगु इलय न्यादँ दुबलय् हे वन्दे लुइगु चूडाकर्मया ज्या: क्वचाय्का क्रमश १५ दँय् गणेशमाया वज्राचार्य नापं इहिपा धुका: ज्ञानबज्र वज्राचार्यया उपध्यायक त्वय् आचार्य अभिषेक कया बिज्यागु जुल ।

अथेहे १८ दँय् गुरु तीर्थराज वज्राचार्य (वीर कुश) गुरुजु पाखें चक्रसंवर दीक्षा प्राप्त याना विज्यागु ख: । उगु इलय् थन थी थी गुरुजु पिन्सं दीक्षा बीगु ज्याभ्व: याना वंगु जुल । वसपोलया पूजाविधि अध्ययन गुरुजु हेता गुभाजु व ज्ञानवज्र आजु पाखें सय्का विज्यागु दु । चर्यागीत व नृत्य जक गुरु तीर्थराज वज्राचार्य व आजु चैत्यराज वज्राचार्य पाखें सयका विज्यागु जुल ।

नाम संगीति व स्तोत्र वाचन वसपोल मदिक सुथय् बहनी वाचन याना विज्यागु जुल । नापं २७ दँ दुबलय निसें पुरोहितया ज्या नं याना वया च्वगु जुल ।

वसपोलया अनुभवया खँ न्यना बलय् उवलय भिक्षुपिन्त निश्कासन यागु घटना सीउ । भ्रीगु सांस्कृतिक बाजा दाफा, तुत: ब्वनेलिइ रोकटोक मजुगु खँ न धाय बिज्यात । धर्म दर्शन सम्बन्धि वयकया अध्ययन म्होति जक दुगु नं जुल । थ:गु पारिवारीक जिम्मेवारी बहन यायगु भ्व:लय् थी थी लजगा ज्वना बिज्यात । न्हापा लोहँक:मी ज्या याना विज्यागु बलय् शहीद गेटय् व पशुपति क्षेत्रय् ज्या याना विज्यागु कना विज्यात । अथेहे २०१५ पाखें रासन बीगु जाकि, बजी व चिकं आदि तया सुपथ मुल्यया पस: तया सेवा याना विज्यात ।

नायो लुया विज्यागु : वि.सं. २०५७ साल चैत्र १२ गते चैत्र दशै खुन्हु आजु तीर्थमान वज्राचार्य दिवंगत जुया बिज्यासलिं दशस्थविर आजुया थासय् दुहाँ विज्याना आजु गणपिंगु चर्या याना विज्यात ।

चक्रेश्वर आजु जुया बिज्यागु : वि.सं. २०७४ साल पुष ११ गते चक्रेश्वर धनभाइ वज्राचार्य लिपा चक्रेश्वर आजु जुया निरन्तर सर्वसंघया नेतृत्व याना विज्याना च्वंगु जुल ।

सन्देश : न्हू पुस्ताया पिन्त बीगु सन्देश बारे आजु परम्परा यात चर्या याना दशपारमिता ज्ञान थ्यंक काय् फैगु जुया थाकु मचासे निरन्तरता बिया वनेमा:गु लिई जोड बिया विज्यात ।

न्ह्यब्वम्ह : सानुमान वज्राचार्य
मयूरवर्ण महाविहार, भिन्छेंबाहा:, यल

Overview of Samyak Mahadan Festival in Kathmandu Valley

Chandra Bahadur Shakya

Samyak mahadan festival is perhaps the most prestigious event of Newar Buddhism of Newar community. For this reason, this festival can be a very good opportunity to know about Newar Buddhism for any outsider. Besides, this festival comprises some very unique features which make this event still more popular. The first and foremost is the big idols of Dipankara Buddha. The magnificent and impressive golden faces of their highly revered deity Dipankara Buddha is the attraction of this festival. Moreover, a chance to get involved in dana (offering) to such a parade of Buddha idols is a matter of joy and contentment to any devotee. This festival also provides a great occasion to understand the Newar Buddhism, Newari culture and Newari metal craftwork.

Almsgiving is common in Buddhist practice. It is an exercise of dana paramita. In fact, alms giving practice has been associated from the time of Dipankara Buddha, who is considered the first Buddha, Samyak Mahadan festival is also alms giving event of wider participation as well as of a high order in Newar society.

We have heard that such festivals were held at the time of Kirati King Jitedasti (time of Gautama Buddha) as well as at the time of Lichhavi King Vrishdev (4th Century). Speaking of historical evidence, we have stone inscription from the time of united reign of Thakuri rulers Bhoja Dev, Rudra Dev and Laxmi Kamadev (135 NS or 1015 AD) written about Samyak feast on the occasion of construction of Lhan-vihara as well as writing of *Pragyaparamita* book. Several other inscriptions are available that documented the holding of such festivals at different times during later time. But, we do not know if those events resembled what we see today.

The current tradition of Samyak Mahadana festival must have been articulated at the time of Malla Kings. In fact, it could have been possible only for the rulers to summon those installed and highly worshipped deities to come to a procession to collect almsgiving. The rulers and the Buddhist sanghas must have put lots of effort in conceptualizing this event. One can see the roles of the ruler, priests, and devotees of different castes which were precisely defined as per prevailing social hierarchy in order to celebrate such a mass event of offering. Even the hierarchy of deities for parading is specified. There exists a definite criterion for making images of Dipankara Buddha by baha or individuals.

Some foreign writers have commented that tradition of Samyak assembles a microcosm of Newar civilization from ruler to peasant labors, artisans to priests, each with a defined role. It would be indeed possible to look into the Buddhist history, its principal communities, and the local sense of religious geography by examining the structure and components of the Samyak festival.

In a way, the custom of Samyak festival must have encouraged *baha*s to make images of Dipankara Buddha. In fact, it rendered an important occasion for patrons and devotees to contribute their wealth for garnering their merit (*punya*) while enhancing their prestige among the peers through the display of good looking big gilded image of Dipankara Buddha of their respective *baha*s.

It is also evident that at those times, persons who possessed or acquired much wealth aspired to organize a Samyak event for the same reason. As many Newar community members had collected much wealth through the business in Lhasa, most of patrons who had made big idols of Dipankara Buddha and who organized Samyak events happened to be from this group.

History is not clear about when and where the present form of Samyak celebration exactly originated. However, we have recorded history of 1381AD (502NS), a person named Madan Ram Singh Vardhan, brother of Prime minister Jay Singh Ram Vardhan during the rule of Malla King Jaysthiti Raj Malla built an idol of Dipankara Buddha and established in Itum baha. We know Malla King Jaysthiti Raj Malla had ruled Lalitpur and Bhaktapur. The Kathmandu valley was divided in 1482AD (603 NS) into three ruling states of Kantipur, Lalitpur and Bhaktapur. We find several records of holding Samyak festivals in all three cities from this time onwards.

For the reasons as stated above, the initiation of Samyak festival in present form must have come from the Malla ruler. It is understood that Samyak Mahadana festivals were held from long past with the initiatives of organizations and individuals. It is not possible to state here if there was some routine celebration in any one or all three districts of Kathmandu valley. It is said that in Lalitpur also, Samyak festival used to be held every year in old days as in Bhaktapur. However, in case of Kathmandu, this festival was made to observe once in twelve year during the reign of King Prithvi Narayan Shah (1768 AD). In Lalitpur, it is celebrated once in five year at Nagbahal as of now. In case of Bhaktapur, it is celebrated every year at the premise of Kothubahi, near Nhu-pukhu.

There are three different episodes of those who founded the trusts to run Samyak festival at three districts viz. Kathmandu, Lalitpur and Bhaktapur.

In 1534 AD (665 NS), a person named Tuyuju established the image of Dipankara Buddha in Wotubaha. He organized Kathmandu Samyak festival then. There is a fascinating folklore about Tuyuju as to how he earned money in Tibet and how he brought the money back home.

In case of Lalitpur, a person named Bhali Bharo established the trust to organize Lalitpur Samyak festival under the management of Hiranyavarna Mahavihar in 14th century. There is also a popular folklore about how this man became wealthy. The story goes like this. This man used to collect cow dung and store to sell later. One day, because of his virtuous nature, those collected cow dung turned into gold pieces. Later he and his wife decided to establish a trust for celebrating Samyak festival at Nagbahal.

There is also folklore about an incidence which took place long time ago in connection to the trust establishment for samyak celebration in Bhaktapur. There used to be a rich man who lent money to the king of Bhaktapur as the latter was in great need. After the stipulated time had passed, the king did not return money. Then the rich man called him in his room, which became famous by name of Sakhakotha later, and implored the king for the last time to repay him the money. But the king denied. Then the rich man used his tantric rituals invoking serpent gods so that there were all waters around the chair in which the king was sitting. Ultimately, the king got scared and he ordered one of his attendants to

bring money to pay the rich man. After the rich man received money from the king with interest, he decided to spend that to set up a trust to celebrate Samyak festival in Bhaktapur.

As per the later history, a person named Jaya Ratna Vajracharya founded the tradition of celebrating Samyak Mahadana festival in Bhaktapur annually after making a stupa (thasandyo) in 1667 AD (787 NS) in memory of his father Jaya Dev Vajracharya.

Brief Description of Samyak Mahadana in all three cities -

Kathmandu Samyak Mahadan Festival

Samyak Mahadan festival in Kathmandu was believed to be held every year in very old days. Later, it was made to celebrate once in four years in rotation among three *bahas* viz. Itumbaha (Keshchandrakrita Paravat Mahavihar), Watubaha (Dharma Vajra Mahavihar) and Laganbaha (Shree Kirtipunya Vajradhatu Mahavihar). It was during the rule of Prithvi Narayan Shah (1768 AD) that was made to celebrate once in twelve years under the joint management of all three *bahas*. However, many past celebrations had been from individuals as well. Any interested individual or family can organize this festival anytime.

Some of the past years when this festival was held were1940 AD (1996 BS), 1952 AD (2008 BS), 1968 AD (2024 BS), 1980 AD (2036 BS), 1993 AD (2049 BS), 2002 AD (2058 BS) and 2005 AD (2061 BS). The Kathmandu Samyak Mahadana festival of 1952 AD (2008 BS) was organized by a single family (Tuladhar). Then it was in 2002 AD (2058 BS) that another single family (Manandhar) organized this festival.

It is observed on first day of month of *Magh* which is popularly known as *Maghe Sancranti* (around 15 January) at Bhuekhel, Swoyambhu and continues for four days.

During Kathmandu Samyak Mahadan Festival, first of all, the idol of Sakyamuni Buddha along with a statue of chaitya and Manjushree in form of footprints is brought down from Swoyambhu amidst the chanting of strota, playing of traditional music by a procession of devotees. Then an idol of Khadgayogini also joins the procession as it approaches the premises of Bijeshwori temple. At the gate of the city, these deities are welcomed by the idols of Dipankara Buddha from three organizing *bahas* accompanied by a red Tara and three boys representing three jewels (*triratna*) of Buddhism. They are accompanied by flocks of people chanting *strotas* and *mantras* followed by traditional music bands. The band of army police will also be there. At the front, there will be the traditional music instruments called *dhabaja*. Then there will be other music instruments such as *dheme*, *kheen*, *kochakhin*, etc. There will be *paita* at the tail end of the procession. The procession then advances through Tengal, Asan, Wongal, Makhan then to Hanuman dhoka. Several other deities come and gather at Hamumandhoka premises (which used to the venue of palace in those days). A list of 145 deities (please see the list below)is there that take part in the ceremony. Some of them come from far places like Nala, Pharping, Sakhu, Chovar, Nuwakot, Namo Buddha, etc. Representative idols from Lalitpur and Bhaktapur are also present on this occasion. However, it was reported that only 89 deities took part during 1992 Samyak festival. While in 1980, the total number of deities that were

present was 117.

Once all invited deities arrive here at Hamuman dhoka yard, necessary puja and rituals are done here upto late at night. Swoyambhu Buddha and its company occupy the first places in the row of Buddhas, Dipankaras and other deities. Devotees offer different materials at this time.

Then the next day which is the prime day of Kathmandu Samyak Mahadana festival, all deities are then taken to Bhuekhel from Hanuman dhoka through Pyaphal, Neuta and Dallu. All deities take their respective position at Bhuekhel ground. The king or head of state also attends the festival. The main elderly *Aaju* will welcome him and take him to a nicely decorated *singhasan* (throne). He will be offered puja mainly by elderly couple. All offering including *samyakbhojan* is done. There are specific groups of designated castes to take care of specified works. It is a well-orchestrated activity with predefined roles and responsibilities of different caste groups of Newar Buddhist community. After finishing all these prime activities, the idol of Sakyamuni Buddha is then taken for procession along with other idols of Dipakara Buddha through Neuta, Tengal, Asan, Makhan, Maru, Chikanmu, Nhughal, Lagan, Hyumat, Pyaphal, Yatakha then to Kilagal. Here the Buddha statue is kept overnight after performing all needed rituals and puja.

Then the next day, which would be the third day, Sakyamuni Buddha and Maha-Manjushree are then taken to Swoyambhu amidst a procession of other idols of Dipakara Buddha who would accompany upto the gate of Neuta.

Then on the fourth day of this festival, Goddess Harati-ma from Swoyambhu is brought down to Bhuekhel for Misa Samyak (Ladies' Samyak). "Lady Samyak" is widely participated by Buddhist women with Sakya ladies playing a leading role. All activities of offering are done as before. However, this event of last day is of short duration.

Lalitpur Samyak Mahadan Festival

In Lalitpur, it is observed once in four year during the month of Falgun *Krishna-paksa*, third day of lunar calendar at Nagbahal. It is not known since when this festival was observed at four years interval in Lalitpur. It is organized by Sangha belonging to Hiranyavarna Mahavihar (popularly known as *Kwabaha* and also *Golden temple* among the tourists) which is located near Ilanani and Nagbahal. This year Lalitpur Samyak Mahadan festival will be held on 26-27 February 2020.

In 1927 AD, the Lalitpur Samyak Mahadan festival was organized by a single family. A person named Bag Narsingh of Ikunani,Lalitpur had organized Samyak Mahadana Festival. The venue was Lagankhel open ground (military barrack now) situated in front of Ashoka Stupa of Lalitpur. A pavilion was made at that time to accommodate the representation of King Tribhuwan and other dignitaries of Rana rule. The participation from the highest authority of the nation clearly showed that the event of Samyak Mahadana was of paramount importance. And after 89 year later i.e in 2015 March 2, another single family of Shree Dharma Bahadur Shakya organized a similar Samyak festival at Lagankhel in which more than 300 images of Dipankara Buddha and other deities assembled. Those images were brought, apart from Lalitpur, from places like Kathmandu,

Bhaktapur, Panauti, Banepa, Kirtipur and Chobar.

Lalitpur Samyak Mahadan Festival have had been organized since past several years at Nagbahal by the Sangha of Hiranyavarna Mahavihar. It is celebrated for two days. The idols of Dipankar Buddha and other deities from 18 *baha*s and *bahi*s as well as from branch *baha*s participate in the festival. Especially the idols of Dipankar Buddha are of big attraction during this festival as there are many of them and they are very well decorated with precious ornaments. There are 126 deities that participate in this festival which include 51 big Dipankara Statues and 18 small Dipankara statues. Other deities would be Arya Tara, Basundhara, Shakyamuni Buddha, Maitri Bodhisattva, Stupa, and others.

Bhaktapur Samyak Mahadan Festival

Likewise in Bhaktapur, it is observed every year on the first of the month of Magh (Maghe-sankranti or it is also called *ghyo-chaku-sahlu* in Newari and lies around 15 January).It is held in the premises of Thathubahi alongside a small pond locally called Nhu-pukhu.

Bhaktapur Samyak Mahadan Festival used to be participated by about 22 deities coming from places such as Thimi, Nala, Bhota-desh, Khampu and Panauti in old days. However currently, nine big idols of Dipankara Buddha take in this festival. The initial five of them are red faced and they are old ones. They come from Prasannasil Mahabihar, Chaturbramha Mahavihar (Balachhe), Mangaldharmadip Mahavihar (Jhorbahi), Jaykriti Mahavihar (Thathubahi) and Sukravarna Mahavihar (Kothubahi). The principal of the five, which comes from Prasannasil Mahabihar is popularly called *Ajudyo*. Lately, five of them are collectively known as Pancha Buddhas which is a misnomer, because they are all idols of Dipankara Buddha. Then there are other four golden idols and they are popularly known as *Samyedyo* (see photograph below). A person named Jaya Ratna Vajracharya founded the tradition of celebrating Samyak Mahadana festival in Bhaktapur annually after making a stupa (*thasandyo*) in 1667 AD (787 NS) in memory of his father Jaya Dev Vajracharya. The first samedyo or Dipankara Buddha was made in his memory in 1683 AD (803 NS), Later, other three idols of golden Dipankara Buddha were made by his three sons in due course of time that followed. Currently, ten families inherited through the middle son of late Jaya Ratna Vajracharya take turn to organize and celebrate this festival. However, there are other groups that help to organize this event. It is known that Bhaktapur Buddhist Heritage Society is also lending hand in this occasion.

There is a tradition of organizing and celebrating a procession of these five red-faced Dipankara Buddha during *pancha-dana* festival which takes in the month of Bhadra (August-September).

It is known that the Samyak Mahadana festival in Bhaktapur is celebrated with increasing enthusiasm and participation year after year during the recent past. Increasing numbers of devotees from high mountains as well as Theravada Buddhist monks were seen in the occasions.

इतिल्हने सम्यक महादान पर्व (ललितपुर)
श्री दीपंकर बुद्ध तथा देवी देवता पिनिगु नाँ धलः

क्रम	नां धलः	बिहार	थाय्बाय्
१)	वसुन्धरा देवी	जेष्ठवर्ण महाविहार,	तंगबहाः
२)	आनन्दादी लोकेश्वर (च्वबहाःद्यः)	कच्छपालगिरि महाविहार,	च्वबहाः
३)	पद्मपाणी लोकेश्वर (करुणमय बुंगद्यः)		तःबहाः
४)	तासि आःजु (चासंद्यः)	हिरण्यवर्ण महाविहार,	क्वाःबहाः
५)	थासंद्यः (चैत्य)	हिरण्यवर्ण महाविहार,	क्वाःबहाः
६)	वज्रसत्व मुखः		छ्याय्बहाः
७)	वज्रसत्व मतू	हिरण्यवर्ण महाविहार,	क्वाःबहाः
९)	मैत्रीय बोधिसत्व (बाफाःद्यः)	हिरण्यवर्ण महाविहार,	क्वाःबहाः
९)	दीपंकर बुद्ध (भ्यगः आःजु)	हिरण्यवर्ण महाविहार,	क्वाःबहाः
१०)	क्वजी आःजु	हिरण्यवर्ण महाविहार,	क्वाःबहाः
११)	जटाधारी लोकेश्वर (चकुवाःद्यः)	जेष्ठवर्ण महाविहार,	तंगःबहाः
१२)	अशोक स्तुप (लगं थूर)		लगंख्यः
१३)	आर्य तारा	जेष्ठवर्ण महाविहार,	तंगःबहाः
१४)	दीपकंर बुद्ध	जेष्ठवर्ण महाविहार,	तंगःबहाः
१५)	शाक्यमुनि बुद्ध		क्वबहाः
१६)	दीपकंर बुद्ध	गुणलक्ष्मी महाविहार,	धुम्बहाः
१७)	दीपकंर बुद्ध	चक्रवर्ण महाविहार,	चुकःबहाः
१८)	दीपंकर बुद्ध, आर्य तारा	क्वनियम विहार,	कुलिमबहाः
१९)	नीलवृष बोधिसत्व (द्वहंचाआःजु)		नागबहाः
२०)	दीपंकर बुद्ध, भरिभारो	हिरण्यवर्ण महाविहार,	क्वाःबहाः
२१)	दीपंकर बुद्ध	वज्रकीर्ति महाविहार,	ओमबहाः
२२)	दीपंकर बुद्ध	दत्तनाम महाविहार,	दौबहा
२३)	दीपंकर बुद्ध	धर्मकीर्ति महाविहार,	तःबहाः
२४)	दीपंकर बुद्ध	यशोधर महाविहार,	बुबहाः
२५)	दीपंकर बुद्ध	रत्नाकर महाविहार,	हःबहाः
२६)	दीपंकर बुद्ध	ज्योतिवर्ण महाविहार,	ज्यःबहाः
२७)	दीपंकर बुद्ध, करुणामय, सिंगस्तम्भ	वैशवर्ण महाविहार,	गुजिबहाः
२८)	दीपंकर बुद्ध	मयुरवर्ण महाविहार,	भिन्छेबहाः
२९)	दीपंकर बुद्ध	रुद्रवर्ण महाविहार,	ओकुबहाः
३०)	दीपंकर बुद्ध	जय मनोहर महाविहार,	सौबहाः

क्रम	नां धल:	बिहार	थाय्बाय्
३१)	दीपंकर बुद्ध	बलाधरगुप्त महाविहार,	यच्छुबहा:
३२)	दीपंकर बुद्ध	जगतपाल महाविहार,	किपूबहा:
३३)	दीपंकर बुद्ध		जतिबहा:
३४)	दीपंकर बुद्ध	कच्छपालगिरि महाविहार,	च्वबहा:
३५)	शाक्यमुनि बुद्ध	देवदत्त महाविहार,	जतिबहा:
३६)	आर्य तारा	देवदत्त महाविहार,	जतिबहा:
३७)	आर्य तारा	जगतपाल महाविहार,	किपू
३८)	आर्य तारा	जगतपाल महाविहार,	किपू
३९)	आर्य तारा	बलाधरगुप्त महाविहार,	यच्छुबहा:
४०)	दीपंकर बुद्ध (फूद्य:)	रुद्रवर्ण महाविहार,	ओकुबहा:
४१)	आर्य तारा - ख:चा	रुद्रवर्ण महाविहार,	ओकुबहा:
४२)	मैत्रीय बोधिसत्व	जय मनोहर महाविहार,	सौबहा:
४३)	पद्मपाणी लोकेश्वर	जय मनोहर महाविहार,	सौबहा:
४४)	आर्य तारा	मयुरवर्ण महाविहार,	भिन्छेबहा:
४५)	आर्य तारा	वैशवर्ण महाविहार,	गुजिबहा:
४६)	आर्य तारा	वैशवर्ण महाविहार,	गुजिबहा:
४७)	आर्य तारा	ज्योतिवर्ण महाविहार,	ज्य:बहा:
४८)	आर्य तारा	ज्योतिवर्ण महाविहार,	ज्य:बहा:
४९)	आर्य तारा	रत्नाकर महाविहार,	ह:बहा:
५०)	आर्य तारा	रत्नाकर महाविहार,	ह:बहा:
५१)	दीपंकर बुद्ध - ख:चा	यशोधर महाविहार,	बुबहा:
५२)	दीपंकर बुद्ध - ख:चा	यशोधर महाविहार,	बुबहा:
५३)	दीपंकर बुद्ध - ख:चा	द्वारिका विहार,	इलानिनि
५४)	दीपंकर बुद्ध - ख:चा	धर्मकिर्ति महाविहार,	त:बहा:
५५)	दीपंकर बुद्ध - ख:चा	चैत्यवर्ण विहार, मिच्छुबहा:,	इलानिनि
५६)	आर्य तारा - ख:चा	दत्तनाम महाविहार,	दौबहा:
५७)	अमोघसिद्धि आर्य तारा - ख:चा	वज्रकीर्ति महाविहार,	ओमबहा:
५८)	दीपंकर बुद्ध		भिन्छेबहा:
५९)	दीपंकर बुद्ध (जा जय्मां)		इखाछेँ
६०)	मैत्री बौधिसत्व	हेमापुर विहार,	यताबहा:
६१)	दीपंकर बुद्ध, आर्य तारा - ख:चा	चक्रवर्ण महाविहार,	चुक:बहा:
६२)	दीपंकर बुद्ध - ख:चा	सुप्रक्षण विहार,	मिखाबहा:
६३)	आर्य तारा - ख:चा	गुणलक्ष्मी महाविहार,	धुम्बहा:

क्रम	नां धलः	बिहार	थाय्बाय्
६४)	दीपंकर बुद्ध - ख:चा	अतस्किर्ति विहार,	अकिबहाः
६५)	दीपंकर बुद्ध - ख:चा	श्रीवत्स विहार,	अथःबहाः
६६)	दीपंकर बुद्ध - ख:चा	गवर्मपिन्थ विहार,	मूबहाः
६७)	शाक्यमुनि बुद्ध (चिलं आ:जु) - ख:चा	गवर्मपिन्थ विहार,	मूबहाः
६८)	दीपंकर बुद्ध - ख:चा	आनन्द विहार, आनन्दबहाः,	इखाछेँ
६९)	दीपंकर बुद्ध - ख:चा	सुवर्ण विहार, इखाछेँबहाः	, इखाछेँ
७०)	आर्य तारा	अमरापुर विहार,	बुंग
७१)	आर्य तारा		न्याखाचुक
७२)	आर्य तारा - ख:चा		ताजा:फः
७३)	बसुन्धरा देवी		त:बहाः
७४)	बसुन्धरा देवी	इतिराज महाविहार,	इलाय्बही
७५)	मञ्जुश्री	थकुंबहाः,	सुबहाः (स्वकबहाः)
७६)	आर्य तारा	थकुंबहाः,	सुबहाः (स्वकबहाः)
७७)	आर्य तारा		सौबहाः
७८)	आर्य तारा		भिन्छेबहाः
७९)	थासंद्यः (चैत्य)	यम्पी महाविहार,	ईबही
८०)	आर्य तारा	हेमपुरी विहार,	यतबहाः
८१)	आर्य तारा	गवर्गपिन्थ विहार,	मूबहाः
८२)	शाक्यमुनि बुद्ध		थ्याका
८३)	शाक्यमुनि बुद्ध २, आर्य तारा		थ्याका
८४)	आर्य तारा	श्रीवत्स महाविहार,	श्रीबहाः
८५)	बसुन्धरा देवी		ननिचा, बुबहाः
८६)	शाक्यमुनि बुद्ध		ननिचा, बुबहाः
८७)	शाक्यमुनि बुद्ध	दुरुख्यःबहाः,	वादेय्
८८)	शाक्यमुनि बुद्ध	दुरुख्यःबहाः,	वादेय्
८९)	शाक्यमुनि बुद्ध		हौगः
९०)	आर्य तारा २, सप्तलोचन तारा	चिभाःचुक,	नागबहाः
९१)	षडक्षरी लोकेश्वर	पद्मकाष्ठगिरि, महाविहार,	किपू
९२)	दीपंकर बुद्ध	पद्मकाष्ठगिरि महाविहार,	किपू
९३)	दीपंकर बुद्ध (कमलराज आ:जु), तारा		यलक्व
९४)	दीपंकर बुद्ध (कनकमुनि आ:जु)		चिभाःचुक
९५)	दीपंकर बुद्ध (कुलु आ:जु)	उजोतदेव विहार,	वनबहाः
९६)	दीपंकर बुद्ध		हौगः

क्रम	नां धलः	बिहार	थाय्‌बाय्
९७)	दीपंकर बुद्ध	दुरुख्यःबहाः,	वादेय्
९८)	दीपंकर बुद्ध	नानिचा,	बुबहाः
९९)	दीपंकर बुद्ध	श्रीवच्छ महाविहार,	श्रीबहाः
१००)	दीपंकर बुद्ध (भायो आःजु)		थ्याका
१०१)	दीपंकर बुद्ध	गवर्गपिन्थ विहार,	मूबहाः
१०२)	दीपंकर बुद्ध (कयःमैं आःजु)	हेमापुर विहार,	यतबहाः
१०३)	भिक्षु आःजु	लोकाकीर्ति महाविहार,	नःबही
१०४)	दीपंकर बुद्ध	यम्पी महाविहार,	ईबही
१०५)	दीपंकर बुद्ध		भिन्छेबहाः
१०६)	दीपंकर बुद्ध		सौबहाः
१०७)	दीपंकर बुद्ध (थकुं आःजु)	थकुंबहाः,	सुबहाः (स्वकबहाः)
१०८)	दीपंकर बुद्ध	इतिराज महाविहार,	इलाय्‌बही
१०९)	दीपंकर बुद्ध		तःबहाः
११०)	दीपंकर बुद्ध (हिंलाय् आःजु)		ताजाःफः
१११)	दीपंकर बुद्ध (धर्मसिं आःजु)		न्याखाचुक
११२)	दीपंकर बुद्ध (दिन्पानि आःजु)	अमरापुर महाविहार,	बुंग
११३)	दीपंकर बुद्ध (भानसिं आःजु), तारा		हःखा
११४)	दीपंकर बुद्ध (मुनिधन आःजु), तारा		नागबहाः
११५)	दीपंकर बुद्ध (धर्मध्वज आःजु), तारा		नागबहाः
११६)	दीपंकर बुद्ध (बेखाराज आःजु), तारा		वनबहाः
११७)	दीपंकर बुद्ध (गजेन्द्रबज्र आःजु), तारा		नागबहाः
११८)	दीपंकर बुद्ध (दानमुनि आःजु), तारा		नागबहाः
११९)	दीपंकर बुद्ध (लामा आःजु), तारा		इकुननि, नःबही
१२०)	दीपंकर बुद्ध (साखःति जयमां)		इलाननि
१२१)	दीपंकर बुद्ध (जोग आःजु)		हःबहाः
१२२)	दीपंकर बुद्ध (नापित आःजु)	क्वाःबहाः	
१२३)	दीपंकर बुद्ध (धनन्द ब्रम्हचार्य आःजु)	सप्तपुर महाविहार,	चिकंबही
१२४)	दीपंकर बुद्ध	प्रशन्नशील महाविहार,	ख्वप
१२५)	दीपंकर बुद्ध	केशचन्द्रपारावत महाविहार,	इतुंबहाः, यैं

छाय्‌गु भाग २००

सौजन्य - हिरण्यवर्ण महाविहार विहार सुधार समिति, क्वाःबहाः

काठमाडौं सम्यक

श्री दीपंकर बुद्ध तथा देवी देवता पिनिगु नाँ धलः

क्रम	नाँ धलः	थाय्
१)	स्वयम्भू भगवान्	स्यंगु
२)	मञ्जुश्री भगवान	स्यंगु
३)	शान्तिपुर भगवान्	स्यंगु
४)	बसुन्धरा भगवान्	स्यंगु
५)	हारती भगवान्	स्यंगु
६)	क्वाचपाल भगवान्	स्यंगु
७)	श्रीघःया भगवान्	श्रीघः
८)	नमबुद्ध भगवान्	नमुरा
९)	महाबुद्ध भगवान्	महाबू
१०)	धन्दो भगवान्	चायबही
११)	बुद्धवारी दीपंकर	ह्यूमत
१२)	खासुती भगवान्	खास्ती
१३)	बज्रयोगिनी	फर्पिङ
१४)	खड्ग जोगिनी	सक्व
१५)	विद्याधरी	विजयेश्वरी
१६)	गुह्येश्वरी	देउपाटन
१७)	जनबाहा लोकेश्वर	केलटोल
१८)	बुँगम लोकेश्वर	यल
१९)	आदिनाथ लोकेश्वर	चाबाहा
२०)	नाला लोकेश्वर	नाला
२१)	इतुंबाहा केशचन्द्र	इतुंबाहा
२२)	इतुंबाहा क्वापाजु	इतुंबाहा
२३)	ईकुबाहा लाँख्वाजु	यंगा
२४)	ईकुबाहा क्वापाद्यो	यंगा
२५)	इतुंबाहा कजिद्यो	लःकाननी
२६)	इतुंबाहा कजिद्यो	गुडोचन्द्र
२७)	इतुंबाहा कजिद्यो	गुडोचन्द्र
२८)	इतुंबाहा कजिद्यो	गुडोचन्द्र
२९)	इतुंबाहा ताराद्यो	
३०)	वटुबाहा कजिद्यो तोयोजु शाक्य भिक्षु	

क्रम	नाँ धलः	थाय्
३१)	वटुबाहा कजिद्यो गुणचन्द्र	
३२)	वटुबाहा तारा खः	
३३)	वटुबाहा क्वापाद्यो	
३४)	लगंबाहाया कजिद्यो	आयुदेव शाक्य
३५)	लगंबाहाया कजिद्यो	
३६)	लगंबाहाया कजिद्यो	
३७)	लगंबाहाया क्वापाद्यो	
३८)	ज्याबाहाया दीपंकर	
३९)	वपाया दीपंकर	जीवाजु तुलाधर
४०)	पिक्षेबाहा दीपंकर	जयरत्नजु शाक्य
४१)	छुस्याबाहा दीपंकर	
४२)	विद्याधरी देवी	विज्यासः
४३)		गुणचन्द्र शाक्य
४४)	दुगबही दीपंकर	
४५)	थंबही गन्धुरीजु	
४६)	दुगंबही क्वापाद्यो	
४७)	गाःज्यास दीपंकर	पुनसिङजु शाक्य
४८)	लगं तःबाहा दीपंकर	
४९)	लगं यताबाहा दीपंकर	
५०)	असँचुकया दीपंकर	हेमन्तसिंह शाक्य
५१)	असँचुक रत्नसागर दीपंकर	रत्नसागर तुलाधर
५२)	मूबाहाया दीपंकर	
५३)	तछेबाहाया दीपंकर	चन्द्रदर्शन वज्राचार्य
५४)	तेवाहाया दीपंकर	
५५)	तेबाहाया पद्मान्तक (पाहृाद्यो)	
५६)	धर्मज्योतीया दीपंकर	धर्मज्योति कंसाकार
५७)	योबाहाया दीपंकर	
५८)	मरुबहीया दीपंकर	
५९)	क्वहितिबाहाया दीपंकर	रामजु शाक्य
६०)	भाजुनाराँया दीपंकर	भाजुनाराँ तुलाधर

क्रम	नाँ धल:	थाय्
६१)	श्रीघ:इताया दीपंकर	
६२)	खुसिबहीया दीपंकर	
६३)	लगं कलछेंया दीपंकर	संजजु शाक्य
६४)	सिनुग्वडाया दीपंकर	तुईसिं स्थापित
६५)	खाइसिमाक्वया दीपंकर	भाकसिं तुलाधर
६६)	ङत पस: ननीया दीपंकर	धनकृष्ण तुलाधर
६७)	ङत तुंछेया दीपंकर	विष्णुधर तुलाधर
६८)	ज्या: बाहाया दीपंकर	भाजुदेव शाक्य
६९)	दथुबलंपुया दीपंकर	हेलजु शाक्य
७०)	क्वंसा बाहाया दीपंकर	
७१)	गंबाहा थाय्पाया दीपंकर	
७२)	मरु तलबिया दीपंकर	धर्मनारां मानन्धर
७३)	गंबाहाया दीपंकर	राजेन्द्रमुनी वज्राचार्य
७४)	पुनछेंया दीपंकर	रत्नमानकर शाक्य
७५)	भाजुवन्तसिंया दीपंकर	भाजुवन्तसिं तुलाधर
७६)	गा:ज्यास दीपंकर	पुनर्सिङ
७७)	अर्कबहीया दीपंकर	
७८)	बलाछिया दीपंकर	जयनर्सि
७९)	शंखसिंया दीपंकर	शंखसिं तुलाधर
८०)	लगंबाहाया दीपंकर	राजमुनी शाक्य
८१)	मुकुबहीया दीपंकर	
८२)	दानवीरसिंया दीपंकर	दानवीरसिं तुलाधर
८३)	यटखाबाहाया दीपंकर	
८४)	जा:छेंया दीपंकर	राजमानकर शाक्य
८५)	धालासिक्वया दीपंकर	कृष्णसुन्दर तुलाधर
८६)	वनेमाया दीपंकर	ज्ञानवीर सिं तुलाधर
८७)	श्रीघ: विहारया दीपंकर	
८८)	न:घया दीपंकर	कुलरत्न शाक्य
८९)	असँ नास:ननीया दीपंकर	कुलबीरसिं तुलाधर
९०)	न्हूवाहाया दीपंकर	जोगवीर स्थापित

क्रम	नाँ धल:	थाय्
९१)	त:ननीया दीपंकर	कुलमान वज्राचार्य
९२)	चिकंमूलाय दीपंकर	मोतिमान रंजितकार
९३)	न्हयोखाया दीपंकर	भक्तवीरसिं तुलाधर
९४)	गणेजु इतुंबाहाया दीपंकर	संगदास
९५)	यटखाबाहाया दीपंकर	चिकिघनजु ताम्राकार
९६)	जधुंछेंया दीपंकर	भाजु धनसिं तुलाधर
९७)	अर्कवही दीपंकर	धर्मवली तुलाधर
९८)	न:घ दीपंकर	कुलरत्न शाक्य
९९)	लगं त:बाहाया दीपंकर	बन्धसिंजु शाक्य
१००)	किन्दोवाहा	
१०१)	महामण्डल	नुवाकोट
१०२)	नंसाबाहा	
१०३)	चा:बही क्वापाद्यो	
१०४)	तेनुमहाकाल	
१०५)	गनाबाहा	
१०६)	भण्डेभेरु	
१०७)	पुलांस्यंगु	
१०८)	जमलया मैत्रेयबोधिसत्व	
१०९)	विश्वकर्मा	
११०)	मखंबहीया लोकेश्वर	
१११)	ब्रम्हाटोलया लोकेश्वर	
११२)	झिंच्यागु बाहाया क्वापाद्यो समेत	
११३)	झिंखूगु बहीया गन्धुरीदेव समेत	
११४)	यलया क्वाबाहा	
११५)	ख्वपया अजाजुद्यो	
११६)	श्री राजकुमारी	
११७)	श्री ५ महाराजधिराज	

साभार : काठमाडौं व भक्तपुरया द्यो पिनिगु धल:

सम्यक महादान गुथि, हेमराज शाक्यजु पाखे साभार ।

भक्तपुर सम्यक
श्री दीपंकर बुद्ध तथा देवी देवता पिनिगु नाँ धलः

क्रम	नाँ धलः
१)	साखक्वथा तधीछेंया थासँचो
२)	क्वाथन्दौ अजाजुचो दीपंकर
३)	भौंरबहीया दीपंकर
४)	साखक्वथजाया दीपंकर
५)	थथुबहीया दीपंकर
६)	क्वथुबहीया दीपंकर
७)	क्वाथन्दौ विजयनरसिंया दीपंकर
८)	क्वाथन्दौ नरमान शाक्यया दीपंकर
९)	थिमि हेमवर्ण विहारया दीपंकर
१०)	थिमि गुणकीर्ति विहारया दीपंकर
११)	थिमि हेमवर्ण विहारया दीपंकर

क्रम	नाँ धलः
१२)	थिमि गुणकीर्ति विहारया दीपंकर भिक्षु
१३)	थिमि पाटिबाहाया दीपंकर
१४)	थिमि दथुबाहाया दीपंकर
१५)	थिमि यचिबाहाया दीपंकर
१६)	भोतदेशया पारवत्त विहारया दीपंकर
१७)	भोतदेशया पारवत्त विहारया दीपंकर भिक्षु
१८)	नालादेशया उत्तरापन्थ विहारया दीपंकर
१९)	खम्पु उत्तरापन्थ विहारया दीपंकर
२०)	खम्पु मन्त्रसिद्धि विहारया दीपंकर
२१)	पनौति धर्मधातु विहारया दीपंकर
२२)	पनौति काशिवर्ण विहारया दीपंकर

॥ दुर्गत्युत्तरणी सेतुं सर्व दुर्गति शोधकं, तथागतं जगन्नाथं नमेऽहँ त्रिजगद् गुरुं ॥

विचाः हायका

जन्म : वि.सं. १९८८ भाद्र ५ गते

दिवंगत : वि.सं. २०७६ फागुण ४ गते

दि. बेखारत्न शाक्य

बौद्ध विहार संघया भू.पु सल्लाहकार एवं यल महानगरपालिकाया पूर्व मेयर हनेवहम्ह भाजु बेखारत्न शाक्यजु दिवंगत जुया बिज्यागुलिं वसपोल सुखावती भुवनस वास लायमा धैगु कामना यासें शोकं कःपि परिवारजन पिन्त धैर्य धारण याये फयुमा धका विचाः हायका च्वना ।

बौद्ध विहार संघ

अक्षेश्वर महाविहार, पूच्व, यल ।

"इतिल्हने सम्यक महादान पर्व २०७६"
या लसताय् सकल प्राणी पिनिगु
भिं कामना याना च्वना ।

सुप्रभा शाक्य

कार्यपालिका सदस्य एवं
१६ नं. वडा सदस्य
ललितपुर महानगरपालिका

"इतिल्हने सम्यक महादान पर्व
२०७६" स ब्वति कया
बिज्यापिं/दिपिं सकल भक्तजन
पिन्त लसकुस याना च्वना ।

वलाधर गुप्त महाविहार

यच्छुबहा, नुगः, यल

"For peace and comfortable stay"

Mirage
INN PVT. LTD.

MIRAGE INN PVT. LTD.

Mahilwar-7, Lumbini, Nepal

A Boutique Hotel in Lumbini

Mobile No.: 9804444122, Phone No. +977-1-580083
Email : info@hotelmirageinn.com
Websige : www.hotelmirageinn.com

बाहाः बहिया पुनःनिर्माण/जिर्णोद्वारया किपा

रत्नजय विहार, सुबाहाः

बसुन्धरा देवीया आगँछें, टंगबाहा

अमृतवर्ण महाविहार, यच्छु न्हूबाहा

बलाधरगुप्त महाविहार, यच्छुबाहा

यशोधर महाविहार, बुबाहा

"इतिल्हने सम्यक महादान पर्व २०७६" या लसताय् सकल प्राणी पिनिगु भिं कामना याना च्वना ।

स्कोप बचत तथा ऋण सहकारी संस्था लि.

SCOPE SAVING AND CRETIT CO-OPERATIVE SOCIETY LTD.

सौगल–१८, ललितपुर । फोन : ५५४६२५३

Email : scopesaccos@gmail.com

URL : www.scopecooperative.org.np

इतिल्हने सम्यकया लसताय सकल नेपाःमि पिन्त
भिंतुना देयाया च्वना
Lalitpur Gold & Silver Dealer's Association
ललितपुर सुन चाँदी ब्यवसायी संघ
Lalitpur Gold And Silver Dealer's Association
Lalitpur
Gabahal, Lalitpur - 16
Tel/Fax : 00977-1-5546702
Email : negosida@gmail.xom

Since 1970
J.B. Tailors
More Stylist More Option
Patan, Gabahal, Tel : 5005055
Tinkune, Subidhanagar, Tel : 4111763
CTC Mall, Sundhara, Tel : 4215810
info@jbtailors.com
www.jbtailors.com

www.kumaribank.com
नेपालमै
पहिलो पटक
बचत एकको
सुरक्षा परिवारको
७६ लाख सम्मको
बीमा सुविधा
परिवारको लागी
सर्तहरु लागू हुनेछन् ।
दम्पतीलाई आकस्मिक दुर्घटना बीमा तथा पूर्ण शारीरिक अशक्तता समावेश
परिवारलाई १० घाटक रोगहरूका लागि बीमा
परिवारलाई औषधी उपचार बीमा
(अस्पतालमा भर्ना हुनुपर्ने खण्डमा मात्र)
कुमारी
परिवार सुरक्षा
बचत खाता
सुरु गरौं परिवारको सुरक्षाको संस्कार
कुमारी बैंक लिमिटेड
KUMARI BANK LIMTED
सबैका लागि, सधैका लागि
(नेपाल राष्ट्र बैंकबाट "क" वर्गको ईजाजत पत्र प्राप्त संस्था)
Corporate Office:
Phone : 01-4443075-79
Marketing Department : 9851190186
Email Id : marketing@kumaribank.com
खाता सम्बन्धी जानकारीका लागी
QR Code Scan
गर्नुहोस।